NEMZETI NŐNEVELÉS.

XXVI. ÉVFOLYAM. 1905. MÁJUS. V. FÜZET

VASZARY KOLOS.

(Arcképpel.)

A Mária Dorothea-Egyesület ez évi közgyülésén nagy örömmel jelentette az egyesület elnöke gróf Csáky Albinné, hogy Magyarország hercegprímása, Vaszary Kolos biboros, a Tanítónők Otthonába 12000 koronás alapítványt fizetett be. Ez alapítványból 10000 korona mindenkorra biztosítja egy munkaképtelen szegény tanítónőnek az Otthonban való ingyenes eltartását, 2000 korona pedig arra szolgál, hogy annak kamataiból az alapítványt élvezőnek apróbb szükségletei — ruházat, gyógyszerek, stb. — fedezetre találjanak. Ez a nagylelkű alapítvány, mely csak csekély töredékét teszi a nemes alapító által folytonosan osztogatott szeretet adományoknak, alkalmat szolgáltat nekünk arra, hogy Vaszary Kolos arcképét olvasóinknak bemutassuk, s az aranymiséjét ez év május 26-ikán ünneplő egyházfejedelemnek magasztos szeretetben eltöltött példás életéről háladatos szívvel megemlékezzünk.

Vaszary Kolos azon nagyjaink közé tartozik, kiket az isteni gondviselés időről-időre azért adott a magyar nemzetnek, hogy életök nemes példájával nemzedékek erkölcsi megujulását eszközöljék. Mert valóban gondviselésszerű előttünk az, hogy ma, midőn az emberek rideg önzése, kényelem- és pompaszeretése a nemzet minden rétegében kárhozatos méreteket kezd ölteni: az ország biboros főpapjának szerény életmódjában rég letűnt századok nemes egyszerűsége sugárzik felénk.

Vaszary Kolos 1891 óta ül az esztergomi érseki széken s azóta viseli a hercegprímási méltóságot, 1892 óta a biborpalástot,

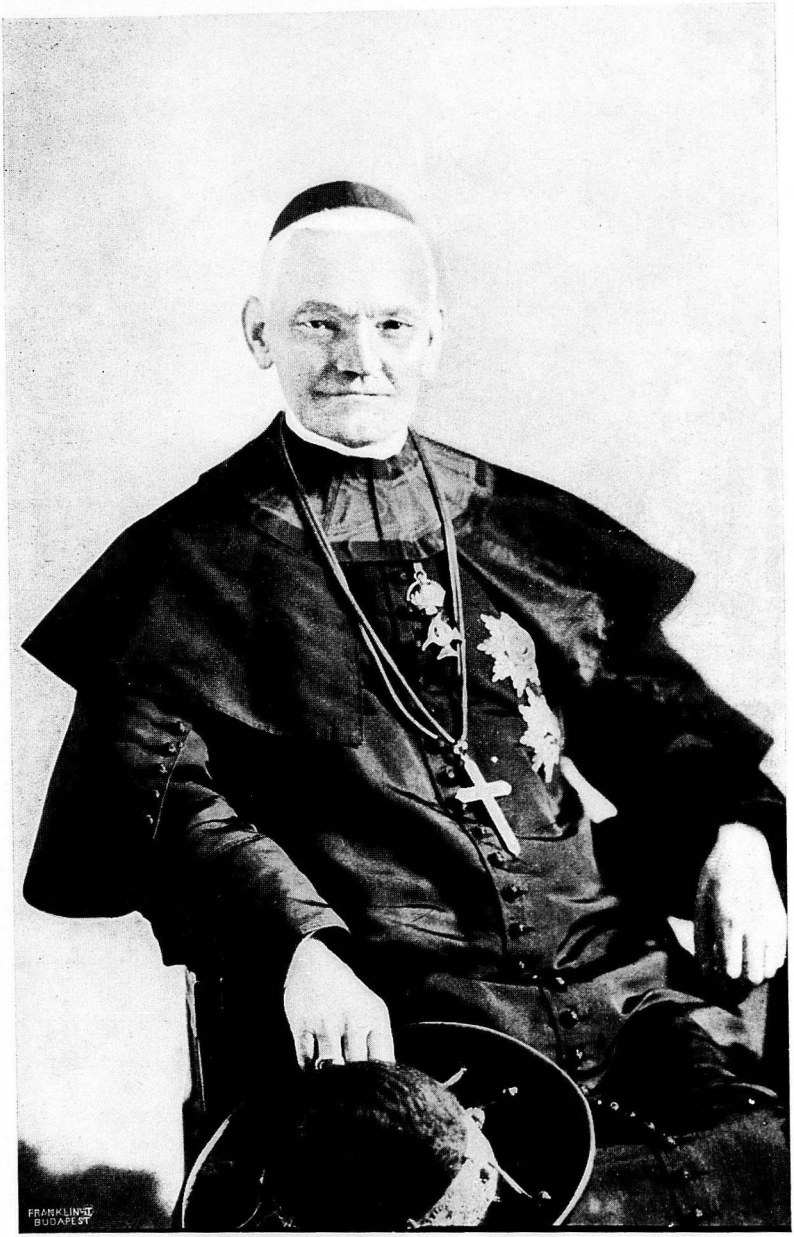

VASZARY KOLOS

biboros, Magyarország herczegprimása.

de a maga részére a földi javakból ma is ép oly keveset foglal le, mint amennyivel egyszerű bencés tanár korában beérte. S amint akkor teljes odaadással osztotta ki lelkének kincseit oktatás, szeretet, részvét és vigasztalás alakjában, úgy részesíti a szűkölködők sokaságát ma is válogatás nélkül erkölcsi és anyagi javainak áldásaiban. S bár érdemei a legmagasabb polcra emelték, nem félemlít meg méltóságával. Mikor hódolattal meghajlunk előtte, ezt azért tesszük, mert érezzük, hogy mindnyájunk fölött áll — szeretetben és jóságban.

Gondviselésszerű Vaszary Kolos életében az, hogy midőn mint 15 éves szegénysorsú ifjú Istennek szentelni óhajtja életét: a Szt-Benedek-rendbe lép; abba a rendbe, melynek az imádkozáson kívül mindenkor a *munka* és a *tudományok mívelése* volt legfőbb feladata. Saját lelke ösztönét és rendje hagyományait követve, törhetetlen szorgalommal dolgozott és lelkesedéssel tanult Pannonhalmán, hol a kitünő könyvtárban tudományszomja kielégítésére a legfőbb eszközt megtalálta; s igy midőn 1855-ben pappá szentelték, rendje a legszebb reményekkel bocsátotta őt ki az igét hirdetni. És hirdette azt lángbuzgalommal és kivette részét a tudományok míveléséből. A világi tudományok közül a történelmet kedvelte különösen s ennek tanulságait oltogatta kiváló gonddal az ifúság lelkébe Pápán, Komáromban és Esztergomban, mely városokban az egymást követő években 1869-ig tanárkodott. Es ezalatt egyre írja az ifjúságnak kitünő történeti kézikönyveit s írja az ifjúság és a nagy közönség számára a történeti értekezéseknek és életrajzoknak egész sorozatát.

Tanári és irodalmi működése egyaránt magára vonta rendtársai figyelmét, miután már aranyszíve és jelleme mindnyájuknak szeretetét és nagyrabecsülését kivívta. Ezért választják már 1869-ben házfőnöknek Győrött, hol 1869—85-ig volt a benczés gimnázium igazgatója. Vezetése alatt a gimnázium fejlődése erős lendületet vett s a kezdeményezésére épült uj iskolaépület hosszú időkön át fogja hirdetni eredményes munkásságának emlékezetét. Itt ünnepelte közszeretetben és köztiszteletben 1884-ben 30 éves tanári munkásságának évfordulóját. Ekkor éri az első királyi

kitüntetés, melyet a Ferenc József-rend lovagkeresztje alakjában nyujtott neki az uralkodó elismerése.

Győrött kezdett érdeklődni a nőtanítás ügye iránt is. A miniszter felkérésére ugyanis igazgatótanácsosa lett a győri állami tanítónőképző-intézetnek, (mely akkor Kasztner Janka — később Lázár Gyuláné — igazgatósága alatt virágzott) s valódi gyönyörűséggel szemlélte a növendékek buzgóságát, haladását és helyes magaviseletét. Az intézet iránt érzett jó indulatát azzal is tanúsította, hogy megmaradt az igazgatótanács kötelékében akkor is, mikor rendtársainak szeretete (1885-ben) a pannonhalmi főapát méltóságára emelte. Mint főapát is érdeklődéssel hallgatta végig az évvégi vizsgálatokat, s jóságosan befolyt a képzőintézet ügyeinek intézésébe. A tanítóképesítő vizsgálat után évről-évre rendesen meghívta Pannonhalmára a képzőintézet tanári tertületét s az oklevelet nyert növendékeket, s miután az apátság nevezetességeit és a könyvtár kincseit megmutogatta nekik, meg is vendégelte őket az apátság nagy étkezőjében. Feledhetetlen «iskolai kirándulások» voltak ezek, honnan a résztvevők egy nagy egyéniség jóságos szeretetének emlékeivel gazdagodva, boldogan tértek vissza mindennapi munkájukhoz.

A lelkében élő nagy szeretetet Vaszary Kolos gazdagon kamatoztatta főapátságának ideje alatt a Benedek-rend javára. Javíttatott, építtetett, szervezett, megerősített mindenütt s óriási jövedelmei nagy részét a tanításügy felvirágoztatására fordította. Szerető gonddal karolta fel a leányiskolákat is s míg a régieket segítette, több új leányiskola köszöni megalapítását (Szent-Iván, Zala-Apáti) az ő bőkezűségének. S ez a bőkezűség fokozott mértékben válik egyházmegyéje javára és a szűkölködők üdvére, mióta mint a magyar katholikus egyház fejedelme még nagyobb hatáskörében elégítheti ki a másokért munkálkodás lelkében élő nemes szenvedélyét.

Jó cselekedeteinek sorát ép oly nehéz lenne előszámlálni, mint a fényes kitüntetéseket, melyek emelkedő pályáján követték. Gyors egymásutánban (1891—92) lett a Ferencz József-rend nagykeresztese, hercegprimás és esztergomi érsek, v. b. titkos tanácsos,

a Szent István-rend nagykeresztese, majd a rend főpapja és biboros. Nagy tanultságát és fényes szónoki képességét gyönyörködve csodálta a nemzet azokban a fényes egyházi beszédekben, melyeket 1892-ben a koronázás 25 éves örömünnepén és 1896-ban a millenneumi isteni tiszteleten mondott. Ez utóbbin szavát a királyhoz, a királynéhoz és a nemzethez intézvén, egy szent érzésben, az egymásratalálás, egymástmegértés és szeretés szent érzésében egyesíté a nemzetet és fejedelmét.

Jótékonyságát nagy alapítványok is jelölik: szülővárosának, Keszthelynek szegényei számára 100,000, a gimnáziumi tanulók számára 50,000 koronás alapítványt tett; egyházmegyéje tanügyéért sokat áldozott; az esztergomi vashíd építését lehetővé tette azáltal, hogy az őt illető hídvámról lemondott. De a jótékonyságot nem szereti nevéhez kötni, titokban osztja adományait és közvetlenül akar a szűkölködőkön segíteni. Hány családot mentett meg a kétségbeeséstől, hány ifjúnak biztosította a jövőt, hány édes anyának szárította le könyeit, azt talán csak a jó Isten tudja, meg környezetének azok az áldott lelkű tagjai, kik neki a jó cselekedetek gyakorlásában hűségesen segítenek. Sokan foglalják imájukba a hű munkatársak közül Kohl Medárd püspöknek a nevét, ki egy orgyilkos támadástól saját életének kockáztatásával mentette meg az egyházfejedelmet.

A Mária Dorothea-egyesület márványtáblán örökíti meg nagy alapítójának nevét; de ő a szívekbe rejtett hálás megemlékezést bizonnyal szívesebben fogadja ennél. Hulljon fejére ezerszeresen vissza mind az az áldás, melyet krisztusi szeretettel annyi szenvedőre árasztott!

Budapest. *Sebestyénné Stetina Ilona.*

EMLÉKEZÉS JÓKAIRÓL.*

«Verjétek a lantot, az *isteni* lantot,
Homér s Ossián!»

Énekeljetek nekünk arról a csodaszép világról, amelyben a ti lelketek él! Vezessetek be a költészet erejével a költészet birodalmába. Mutassátok meg, hogy van mennyország itt a földön is, hogy az élet *eszmei tartalma*, hogy a lélek fejlődése és *tökéletesedése* nem álom, nem mesebeszéd! Mutassátok meg, hogy a valóság köznapinak látszó jelenségei nagy, örök *igazságok* hirdetői! Kössétek össze a széthúzó szálakat, hogy mi megláthassuk az összetartozást. — Értessétek meg velünk a lelki élet szövevényes világát és a rajta és a benne uralkodó *isteni törvényt*. Fejtsétek meg nekünk az élet célját, rendeltetését és erősítsetek meg a hitnek, reménységnek, a szeretetnek erejével.

Ne hagyjatok el! Maradjatok közel hozzánk, büntessetek és jutalmazzatok! Tegyétek fogékonnyá a lelkünket, hogy meglássuk és megértsük, ami szép és jó van kerülöttünk és bennünk.

Adjatok, hozzatok harmoniát, kiengesztelődést, *békét* a lelkekbe a virágos rétről, az erdő magányából, a csillagos égről, a szivetek mélyéből! Meg ne szünjetek dalolni! Mert virágtalan a rét, csillagtalan az ég, reménytelen a lélek, zaklatott az emberi szív, ha ti elhallgattok!

«Óh verjétek a lantot, az isteni lantot,
Homér s Ossián!»

* A «Magyar Béke-Egyesület» 1905. évi közgyűlésén tartott ünnepi beszéd.

Egy *költőről* emlékezünk, akinek a lantja istentől való volt, ossiáni, homéri lant! Szent szerelmet zengett rajta, a jónak és szépnek és igaznak diadalát! Egy hazáját és szabadságát imádó nemzet figyelt szavára, hallgatta áhítattal és vigasztalást, hitet, *erőt* merített belőle. — A lantost, meg a költőt hő szerelmébe zárta hálás nemzete — ezzel megtörte az enyészet hatalmát és örökéletet adott neki.

Jókairól emlékezünk! Csak a nevét kell kimondanunk, hogy felmelegedjék a szivünk és édes emlékekkel teljék meg a lelkünk. Ezer kötelék fűzi hozzá a jelen nemzedék minden tagját, ifjat, öreget egyaránt. — És így lesz ez messsze a beláthatatlan jövőben!

Mert a tél után mindig eljön a tavasz és a nemzeti élet fáján is új nemzedék, ideálokért sovárgó, jövőt munkáló *ifjúság*, sarjad, amely újra meg újra szívébe fogadja az ideálokat, melyekért Jókai élt és műveiben neki örökségül hagyott.

«Én is megtalálom — mondja «Önéletleirás»-ában a rutat, a rosszat a közéletben és fel is mutatom; de nem csinálok az árnyékból alapszínt, nem használom célnak az eszközt, nem veszem ethikának a pessimismust. *Én meggyőződtem arról, hogy fajomnak és a civilizált társadalomnak alaplelkülete a becsület, emberszeretet, az igazság!*»

Egy hosszú, hosszú élet eredményeképen hirdeti ez igéket, ősz hajjal, de a lélek fiatalságának csodálatos erejével.

Mi az a titkos erő, ami ifjan tartja a lelket az élet, az idő viszontagságával szemben? Az, amit Jókai mond: a *hit* a becsületben, az emberszeretetben, az igazságban — és semmi más!

«Óh verjétek a lantot, az isteni lantot,
Homér s Ossián!»

Jókainak ezt a *hitét* tekintem költészete éltető erőforrásának, minden műve ebből táplálkozik. Ebből értem meg végtelen munkaerejét, munkakedvét, lelkének derűs, gyermeteg, szelid, engesztelő harmoniáját — és ebből értem meg az egyesülethez, a Békeegyesülethez való viszonyát is, melynek vezérlő gondolata rokon az ő lelke tartalmával.

Amikor tíz évvel ezelőtt a békemozgalom az egész művelt világ érdeklődését felkelti és hazánk területén is lelkes barátokat talál: első az elsők között az ősz költő, aki a jövőbe vetett látnoki erővel hirdeti a békemozgalom jogosultságát s benne és általa az *eszmének a diadalát az anyag fölött!*

A becsület, az emberszeretet az igazság honfoglalását látja ebben a mozgalomban, a tökéletesedés felé törekvő emberi lélek fejlődésének egy mozzanatát, az *isteni akarat* diadalát, az emberi akarat fölött!

A költő, aki a Teremtő csodálatos művéből, a *természet könyvéből*, véghetetlen gyönyörűséggel oly sokat olvasott és tanult; aki a Teremtő képére alkotott *emberi lélek* legtitkosabb rejtekeibe behatolt; aki egész életében a harmoniát kereste a két világ, a fizikai és erkölcsi világ között: a költő egyszerre világosan látja a békemozgalom *eszmei tartalmát, életét* — múltját, jövőjét — és *idealis rendeltetését!*

Mert mit jelent a *béke* az egyes ember, a társadalom, a nemzet, az emberiség életében? Nem veszteglést, nem egy helyben maradást, hanem az összes egyéni, társadalmi, nemzeti, általános emberi erők soha meg nem szünő, egészséges, harmonikus *fejlődését*, mozgás a béke, nem nyugalom; küzdelem a béke, az erők összehatása, egymás fékezése.

Valahányszor a szervezet harmonikus fejlődése akadályok miatt szünetel, akár azért, mert önmagában nincs meg az organikus erők harmonikus összehatása, akár azért, mert külső gát visszafojtja, megakadályozza a nyugodt, természetes, a szervezetnek megfelelő haladást, fejlődést: mindannyiszor megszünik a *béke*, kitör a háborúság és rombolja az egyéni, a társadalmi, a nemzeti életet.

Ha a fejlődés egészen megszünik, elpusztul egyén, társadalom, nemzet; de ez nem béke többé — *mert a béke életet jelent* — halál ez, a földi élet végső fellobbanása.

A békemozgalom eszmei tartalmának ilyetén megvilágítását talán legjobban a nemzeti élet területén értem meg, ott egyszerre világosan látom a mozgalom célját is. Az egyes ember élete na-

gyon is rövid, véges — ezért nem alkalmas a szemléltetésre, az emberiség élete pedig messze van az egyes embertől, aki nehezen jut el oda, hogy e nagy egésszel is megérezze a közös összetartozást.

A békemozgalom is, bár az összes nemzetek kapcsolatát keresi, főképen a nemzeti élet harmonikus fejlődése felett őrködik aggódó gonddal.

Jókainak legragyogóbb költői alkotásai, honszerelmet lehelő igazi *nagy* regényei: «Az uj földesúr», «Magyar nábob», «Kárpáthy Zoltán», «A kőszivű ember fiai», «És mégis mozog a föld», «A politikai divatok» stb. stb. valamennyien annak a gondolatnak, *eszmének* hódolnak: hogy a béke a nemzeti élet soha meg nem szünő fejlődését jelenti és hogy a mozgató erők össze hatásából és egymás fékezéséből alakul ki *a nemzeti élet erkölcsi tartalma*, a becsület, emberszeretet és igazság erejével megirt *törvény!*

A míg ez őrködik a nemzetek élete fölött, *az isteni akarat oltalma alatt állanak.*

Mert mi a nemzetek története? — kérdi Jókai. «A látható Isten» című, ihletett lélekkel megalkotott művében — «Küzdelem az Istenerő és az emberakarat között». Ezt feleli rá. — «Néha együtt halad mind a kettő, az a nemzet nagy lesz. Néha győz az emberakarat az Istenakarat fölött, hanem az ember, a nemzet elvész. Néha egy erős csapása a világteremtő kéznek megtöri az emberi akaratot, — csapásnak látszik, de mentő intés volt az. Mikor az ember, a nemzet önmagával meghasonlik s önbünével ássa sirját. Megkaptuk ez intést a muhi pusztán, a Csele-pataknál, a mohácsi temetőn. A nemzet halála látszott ez lenni, csak tisztító tüze volt. — Hisz ez a nemzet önmagát akarta meggyilkolni akkor.» — És hányszor azóta!

Az isteni akarat, a béke, s az emberi akarat, a háború küzdenek egymással. — Azóta is mindig küzd e két akarat, a béke és a háború, az ember és az Isten!

Hogyne üdvözölné hát a költőfejedelem ujongó lélekkel a békemozgalmat, melynek minden törekvése oda irányul, hogy az

emberi akarat önmagát pusztító szenvedélyes kitörését megfékezze, s a véres összeütközést, a háború borzasztóságait megszüntesse azzal, hogy a vitás kérdés eldöntését az egyedüli földi nagyhatalom, *az emberi lélekbe leírt isteni törvény* elé terjessze.

A sötét háborús kérdést odaállítja az értelem világossága elé, ráteszi az itélet mérlegére, megméri a lelkiismeret súlyával s az igazságnak erejével.

A költő az anyagi világ meghódolását látja ebben a törekvésben a szellemország előtt, Lucifer meghátrálását az *Úr előtt!*

Neki nem új ez, *eszményi világának* álmaiban százszor megálmodta, fantáziájának bűvös, csábos erejével ezerszer megalkotta. Sőt a valóságban is átélte, nemcsak regényeiben. Elhisszük ezt neki, ha azt a kedves, kedves könyvét olvassuk, melyben a saját életét tárja fel előttünk. Önéletleirására gondolok.

A mult emlékein merengő, engesztelést hirdető *bölcs*, a jelent élvező naiv *gyermek* és a jövőt irányító hatalmas *lángszellem*, ők hárman együtt irták meg Jókai életének rajzát, mint ahogyan együtt élték át az ő szép életét. Soha sem váltak meg egymástól.

Békét hirdet ennek az életnek minden mozzanata, mert minden vonatkozásában *ideális* természetű. Valóban úgy tünik fel nekem, mikor e könyv olvasása közben életének eseményei megelevenednek előttem, mintha minden külső, kicsinyes érdekharcot, küzdelmet mások vívtak volna helyette. Ő pedig a mindennapi élet fölött egy önalkotta békés világban él, hol szebb a rózsa, tisztább a patak, zengőbbek a dalok. Ha fel is hatol ide a köznapi élet vásárzaja, csodálatos módon összhang lesz belőle, harmonikus melodia, legalább ő annak hallja. «Ha ma elhagynám a földi világot — csak azt tudnám referálni annak a másik világ népének, hogy ez az elhagyott nagyon szép világ volt.»

Két nagy őserőt látok a lelkében, amely legyőzi a kicsinyes földi élet ellenséges támadásait, az egyik az a *mithosi* erő, amely a *földhöz* köti, amely az egész nagy őstermészetet közel hozza az életéhez. «Minden bokorban istenség lakik» számára.

A másik az az erkölcsi erő, amely az *Éghez* köti, s a hatalom, értelem és jóság összhangját, az örökkévaló *Istent* láthatóvá teszi előtte életének minden jelenségében. Szoros szövetségben él e két erő az ő életében és teremtő vágyat sugall neki!

A kis katekizmus első kérdésére: «Ha elnézed a világot, mit gondolsz, magától lett-e, vagy valaki teremtette?», azalatt a *szederfa* alatt tanulja meg a feleletet, amelyet akkor ültetett az édes apja, mikor ő született, s amely ugyan elhagyta őt a növésben, de erre a kérdésre még sem tudott megfelelni.

Az első elbeszélését, amelyért az első aranyat kapta, Pápán írja diák korában a Klára-ház kertjében egy szőlőlugasban. «Akkor virágzott a *szőlő* — mondja — a döngő méhek segítettek benne. Mikor már be volt adva a pályamű, még azután is mindennap kijártam megkérdezni a növekedő szőlőszemektől, hogy mi lesz a munkám sorsa? A szőlő pedig savanyú volt, még várni kellett.»

Mikor egy alkalommal egy barátja nagy bajba került és segíteni akart rajta, gondterhesen jár az ő magarakta «fecskefészke» (svábhegyi villája) kertjének még akkor fiatal fácskái között. «Mint Mózesnek a csipkebokor — írja — nekem a *ribizli bokor* sugta meg, hogy kezdjek egy művet, amelyhez akkor minden hiányzott, humorisztikus író, rajzoló, olvasóközönség, csak egy volt meg, ami nem kellett, osztrák cenzura.» Így jött létre az «Üstökös» vállalata.

Az ő «fecskefészke»! ahol a vadonból kertet csinált, ahol csaknem minden fát ő maga oltogatott, ahol minden virágos bokor, minden daloló madár úgy ösmerte, úgy követte őt, mint a hajdani boldog idők bűvös lantosát, Orpheust.

Egy emlékkönyv ez a kert! «*Édes szép zöld fáim* — szól hozzájuk — akiket ültettem, magjáról neveltem, ojtva idomítottam: égnek emelkedő földi társak. Ti tudjátok, mennyit suttogtatok nekem? mennyi gondolatot hullattatok alá virágaitokkal? hányszor kerestem nálatok eszmét, felüdülést? mennyi álmot, ábrándot árnyékoltatok be? egész világ üldözése ellen hogy rejtettetek el? szívnek nehéz háborgásait hogy csendesítettétek el?

Ha egyszer valaki idejön azt kérdeni, miért tudtam többet dolgozni nyáron, mint télen, mondjátok el neki, hogy ti is ott voltatok akkor.»

Ott voltak a fák, mikor ő dolgozott, ott volt az egész természet és ott volt a természetnél egy hatalmasabb erő, a gondviselő, a látható *Isten!* Csodaszépen mutat rá az Istenkéznek munkájára a maga és a nemzete életében. Az Istenkéz kötötte össze az ő életét a nemzete életével, ezért volt oly benső, meghitt az összetartozás. «Hálám adójának valódi tárgya — mondja — műveim iránya, *szelleme. Békét* eszközölni a hazában ott, ahol a közös hon fiai egymást tépve, a közös anyát tépik; buzdítani ott, ahol a csüggedés zsibbaszt s megmondani az igazat ott, ahol ez fáj, de gyógyít. Megismertetni magunkat önmagunkkal és a világgal igazi képünkben, ébreszteni az ismeretvágyat, az önbizalmat, híven szolgálni a szabadságot, az emberiséget, a felvilágosodást, a haladást.» «Amit az emberkéz leír, gyakran kitöröli az Isten keze!» Boldog, aki az isteni akaratot az emberi akarat fölé helyezi.

«Mennyivel nagyobb csodája a teremtésnek a napok szférájánál az emberi szív élete. Annyi milliók között két egymáshoz hasonló élettörténet nincsen. Ahány szív, annyi történet, örökké új és kimeríthetetlen, végtelenebb a makrokosmosnál, egy világ, amely magát minden nap ujra meg újra teremti és nem ismétli soha.

Nem a csillagos ég, az *ember* az istenség tanúja!

A nap csak eszköz, a föld a cél, bárha ez forog is ama körül. A mindenség közepe nem a Sziriusz, hanem az *emberszív*, mely megtelt Istennel!»

«Oh verjétek a lantot, az isteni lantot,
Homér s Ossián!»

Hozzatok *békét* a lelkekbe a virágos rétről, *a szivetek mélyéből!*

Budapest. *Berta Ilona.*

AZ INTÉZETI NEVELÉS.

Az intézet a család helyett vállalja el a nevelés föladatát olyan esetekben, midőn ezt a család egy vagy más okból nem teljesítheti. Ok lehet erre már az is, ha a családtagok nem szentelhetnek kellő időt a gyermekekkel való foglalkozásra. A legtöbbször azonban más okok miatt szokták a gyermekeket nevelő intézetre bízni. Így, ha a családi viszonyok kedvezőtlenek a gyermek nevelésére nézve; ha a szülők egyike elhúnyt, vagy a gyermek egészen árva; ha valamely különleges pálya azt kívánja, hogy a gyermek lehetőleg korán egészen a pályának szentelje magát, vagy ha olyan pályára készül a gyermek, melyre nézve az iskola nincs a család lakóhelyén! ha végül valamely testi vagy szellemi fogyatkozás különös nevelő eljárást igényel. Így pl. a vakság, süket-némaság, hülyeség, gyönge elméjűség.

A nevelő-intézet e szerint csak helyettesítője a családnak és szükségszülte intézmény.

Vannak a nevelő-intézetnek előnyei és hátrányai a családi neveléssel szemben.

A nevelő-intézet előnyei: 1. A testi és szellemi fejlődés szabályozott volta, melyet az intézeti rend és a megszabott foglalkozás hoz létre. 2. A cselekvésre való nagyobb készség s az önző törekvések háttérbe szorulása, ami a közösség és egyformaság következménye. 3. A szakszerű pedagógiai vezetés.

A nevelő-intézet hátrányai: 1. Nincs meg az a közös kötelék, mely a családban a nevelés hatását oly erőssé teszi. 2. Az egyéniség kevésbbé ismerhető meg és kevésbbé vehető tekintetbe. 3. Mutatkoznak mindazok a bajok, melyek jelentkeznek mindenütt, ahol sokan élnek együtt, ahol olyanok kénytelenek együtt

élni, a kiket nem a rokonszenv, vagy a szeretet, hanem a véletlen, vagy a kényszerűség hozott össze. Így: a kicsinyesség, féltékenység, intrika, tettetés s olyan érzelmek fejlődése, melyek abból származnak, hogy a bennlakó (s ez lehet növendék és nevelő egyaránt) a többiekben, akár valamennyiben, akár némelyekben a maga önző, — de szerinte jogos — törekvéseinek és vágyainak meggátolóit látja.

Az internátus azonban pedagógiai szempontból igen jó helye lehet az igazi pedagógiai eljárásnak. A pedagógus itt tehet tanulmányokat és szerezhet tapasztalatokat, itt érhetnek meg pedagógiai eszméi, s itt valósíthatók meg legjobban pedagógiai tervei. A nevelés története mutatja, hogy épen az internátusok voltak egy-egy új eszme, egy-egy új irány, egy-egy új rendszer meghonosítói, s a nevelés története mutatja, hogy a jó és igazán pedagógiai szellemtől áthatott nevelő-intézetek mutatták föl a nevelés terén a legfényesebb eredményeket.

Természetes, hogy jó eredményeket csak jó intézetek érhetnek el. Jó intézetekre okvetlenül szükség van a föntebb említett okokból. Az intézetek csak ott lehetnek jók, ahol garantia van arra, hogy nem az anyagi haszon szempontja irányadó a vezetésben és az egész eljárásban. A magán-intézetek iránt nálunk azért oly csekély a bizalom, mert közel fekszik az a gondolat, hogy itt ez a szempont kerekedik fölül. Ez természetesen nem mindig áll, s régebben igazán kitünő magán-intézetek müködtek, melyek anyagi tekintetben is kellő jövedelmet biztosítottak a fentartónak, de ez nem történt a pedagógiai érdekek rovására, hanem igazi pedagógiai szellemtől voltak áthatva.

Ma azért fordul a bizalom inkább az egyházi és állami nevelőintézetek felé, mert itt a közönség inkább véli kizártnak az anyagi érdeket, mely sem az államhoz, sem az egyházhoz, mint erkölcsi testületekhez nem volna méltó.

Az internátus jósága függ azok egyéniségétől is, akik vezetik, s akik ott, mint nevelők működnek. Az internátus ott jobb, ahol a hivatás szeretete viszi az embereket, a nevelői pályára, nem pedig az önfentartás kényszerűsége. A közönség bizalma a

zárdai nevelőintézetek iránt szintén ebből magyarázható, mert valószínűbbnek tetszik, hogy a zárdában működőket a hivatás szeretete vitte oda.

Az internátus vezetésében a vezetőnek főgondja legyen a jó szellem meghonosítása. Ha ez meg van, akkor könnyű a vezető helyzete, mert akkor a közösségnek ez a szelleme lesz nevelő hatású. Ezt a jó szellemet a vezető a maga egyéniségével honosíthatja meg. Arra kell törekednie, hogy a jók bizalmát s rokonszenvét megnyerje, s a jók legyenek a hangadók, kik a többit vezetik, irányítják. A többség ugyanis mindig vezetteti és befolyásoltatja magát, még pedig nem annyira a nevelők, mint inkább azon társak által, kik előttük tekintélyben állnak. Ha a jók vannak a többségben, akkor nem is engedik fölülkerekedni a rendetlenkedőt, s a növendékek maguk szabályozzák az internátus életét. Ha sikerült úgy a jó szellemet biztosítani, akkor könnyű az intézet vezetése.

Az internátus egyik fontos nevelő hatása az egyöntetűségben az egyforma eljárásban rejlik. Ezért a vezetésben arra kell törekedni, hogy ez az egyöntetüség meglegyen. Ez természetesen nemcsak egy-egy nevelő eljárásában szükséges, hanem valamennyi nevelő eljárásának harmóniában kell lenni.

Az internátus nagy nevelő ereje továbbá abban van, ha a növendékek folyton el vannak foglalva. E foglalkozást tervszerűen, pedagógiai szempontok szerint kell irányítani, s úgy vezetni, hogy mindenkor a tanulók érdeklődése kisérje. Minden foglalkozás legyen olyan, hogy a tanuló számára megoldandó problemát rejtsen, melyet megoldani ambicióját képezze.

Az internátus hátrányainak megfontolása arra az eszmére vezette az embereket, hogy az internátust a családhoz kellene lehetőleg hasonlóvá tenni. Erre a czélra az úgynevezett családi rendszert honositották meg. Ez abban áll, hogy kevés tanuló van együtt egy-egy családfő, azaz nevelő vezetése mellett. Ezek között erősebb a közösség a többiekhez képest. Az internátusi nevelés hátrányai azonban itt is csak úgy szünnének meg, ha az egyéni tulajdonságok oly nagy mértékben volnának tekintetbe vehetők

a csoport (az ú. n. család) összeállításánál, hogy a kifejlődő rokonszenv hasonló lehessen a család természetes kötelékeihez.

Ez azonban nem igen valószínü. A családi rendszer, melyet voltakép helyesen csoport-rendszernek kellene nevezni, csak annyi előnyt nyújt, amennyit nyujthat az a körülmény, hogy kisebb számú növendék van egy nevelőre bízva. De egyebekben távolról sem jár előnyökkel. Egyszerüen önámítás azt hinni, hogy egy csoport véletlenül összekerülő gyermek, a véletlenül odakerülő nevelővel együtt családot alkot, s itt a családi nevelés előnyei egyesülni fognak az intézeti nevelés előnyeivel.

A családi nevelés főelőnye az az intim kötelék, melyet a közös származás teremt meg, s a kezdettől való együttélés ápol. A család közösen él, s a családnak ez a közös élete hat a gyermekre minden mozzanatával. A családnak vannak közös törekvései, közös érdekei. A létért való küzdelem hullámai behatnak a család életébe, s lehetetlen, hogy a gyermek is meg ne érezze ezeket. A család különben nemcsak akkor nevel, mikor a gyermeket gondozza, neki útmutatást ad, mikor szoktatja bizonyos cselekvésekre, vagy mondjuk egyáltalán, mikor a gyermekkel foglalkozik: a család nevel a maga egész életével, erkölcsi felfogásával, szellemével.

Mi maradhat mindezekből a mesterségesen, helyesebben véletlenül összeállított csoportban? Itt nemcsak a közös származás hiányzik, itt nemcsak nagyon bizonytalan az, vajjon a rokonszenv valamennyiök közt, valamennyiökben a nevelő iránt kifejlődik-e, hanem hiányzik az igazi együttélésnek kapcsolata: itt nincsenek olyan közös érdekek és törekvések, amik egy családot összetartanak még akkor is, ha a szeretet kötelékei meglazulnak. Itt mindenkiről gondoskodik az állam, vagy a föntartó testület. Ha pedig ily közösség kifejlődik, ez a többi csoportból való egészségtelen rivalizálásban fog mutatkozni.

Egyáltalában hiba, ha olyan föltételeket akarunk teremteni, melyeket megteremteni nem áll hatalmunkban. Családdá tenni a nem-családot, s hozzá *ideiglenesen* családdá tenni arra az időre, míg az intézetben vannak a növendékek, ez lehetetlenség. Így

elvész az, ami a családban erősség és előny, s elvész az is, ami előny az intézeti közösségben rejlik.

E helyett célszerűbb az intézeti nevelés előnyeit fokozott mértékben értékesíteni: a megszabott rend hatását, a közösség hatását kiaknázni, s főkép a szakképzettséget a nevelésben fokozni. A másik törekvés, a negativ törekvés: az internátus hátrányait lehetőleg redukálni.

A családi nevelés előnyei közül csak egy az, amelyet az intézeti nevelő a siker némi kilátásával törekedhetik, a maga körében is fokozni, s ez a növendék egyéniségének kiismerése. Ezt pedig úgy fokozhatja, ha a növendékek számát lehetőleg apasztja, s a nevelők szakképzettségét és hivatás-szeretetét fokozza. Ez van hivatva a szülői szeretet helyettesítésére.

A jó internátus legfőbb kelléke kétségtelenül a szakképzett és rátermett vezető, akinek kellő tudása és képessége van, s aki hivatásának él egész lelkével. Ha ilyen vezető van, akkor azonban még az is szükséges, hogy ennek a vezetőnek meg legyen a kellő hatalma arra, hogy eltávolíthassa azt, aki az internátus jó szellemét zavarja, s megválogassa és kicserélhesse a nevelőket is, ha nem működnek harmóniában az intézet pedagógiai szellemével.

A nevelő-intézet, ép úgy, mint a család fölhasználja a nevelésben az iskolát is. Ép úgy, mint a családnak, a nevelő-intézetnek is harmóniában kell működni az iskolával. E harmónia könnyebben hozható létre, ha az intézet kapcsolatban van az iskolával, ami azonban nem okvetlenül szükséges. Mindenesetre nagy előny, ha maga az internátus gondoskodhatik egyúttal a növendékek iskolai kiképzéséről is. Így egy eszközzel, még pedig hatalmas eszközzel több áll rendelkezésére ahhoz, hogy intenziv hatást fejthessen ki.

Ime ezek az intézeti nevelés eszközei, melyek azt mutatják, hogy korántsem szabad az intézeti nevelést nagyon kevésre becsülni, s melyek egyúttal mutatják azt is, hogy velük is el lehet érni azt a célt, mely minden nevelésnek végső célja: az erkölcsös karakter tudatos fejlesztését.

Budapest. *Dr. Weszely Ödön.*

A BERLINI NŐI MEETING.

(V. közlemény.)*

A negyedik szakosztály a nő *jogi állásának* megvilágításával foglalkozott. Az első napon *a nő magánjogi állásáról* volt szó. Elnök Frau *Marie Stritt*. Első felszólaló *Frau Professor Marianne Weber, Heidelberg:* a monogamia elfogadása óta való házassági jognak történeti fejlődéséről értekezett. Kiemelte, hogy Angliában a feleségnek jogi helyzete — mint anyának is — nagyon kedvezőtlen volt; Franciaországban, mint egyebütt a kontinensen, ahol a felvilágosodottság folytán aránylag kedvezőbb a nő helyzete, a feleség ugyan engedelmességgel tartozik férjének, de cselekvőképes és férje halála után gyermekei fölött a szülői hatalmat gyakorolja; Poroszországban az országgyűlés már 1794-ben szinte modern jellegű törvényt alkotott; Oroszországban és Ausztriában a házassági jogban ugyan benfoglaltatik az engedelmességi paragrafus, de a nőnek mégis több jogot biztosít, mint a többi nyugatibb állam jogrendje. A magyar házassági jogot nem ismerte szóló, nem is érintette, mit bizonyára el nem mulaszt vala, ha ismeri. Szerinte a magánjog terén az a modernek, a haladók követelése, hogy a házassági jog is autonom egyéniségnek ismerje el a nőt. *Mdle Dr. Marie Popelin Bruxellesből* ismertette a feleség mai helyzetét Franciaországban: az 1804-iki törvénynek 1900. évben történt módosításait. *Miss Sheriff-Bain, New-Sealand:* a hazájabeli feleség jogi helyzetét ismertette, úgyszintén *Mrs L. Blankenburg Philadelphiából*. Itt a nők jogi

* A IV. közlemény a febr.-márciusi füzetben van. *Szerk.*

jogi helyzetét kezdetben az európai hazából magukkal hozott Common-Law határozta meg, mely törvény azonban már 60 évvel ezelőtt módosult.

A diskusszióban *Frau Alma Kriesche, Dresden*: nagy vonásokban jellemzi a szász polg. törvénykönyv házassági jogát, mely a multhoz képest a nőnek némi előnyöket nyujt, sőt *elvben* egyenlő jogokat biztosit férj és feleségnek. A gyakorlatban azonban eme előnyöket csak hajadon vagy a törvénytelen feleség élvezi, mert a törvényes feleség férjhezmenetelével elveszti addig élvezett jogainak egy részét és azokat férjére ruházza.

Frau Sera Proelss, Berlin: azt kívánja, hogy a nő háztartásbeli munkája kellőleg értékeltessék, míg *Mrs Charlotte Perkins-Gilman, New-York:* megvan arról győződve, hogy a feleséget egyenjogusító törvény által a házasság javulni fog; bizonyos benne, hogy a nőmozgalom nem elválasztani, de egymáshoz közelebb hozni fogja a két nemet.

A gyűlés második felében házassági birtokjogi kérdéseket fejtegettek. *Madame Oddo Deflon, Paris:* a Code Napoleonról szól, amely a feleségnek nem enged rendelkezési jogot saját tulajdona fölött s ily módon, de hányszor, a tönk szélére juttatott gazdag nőket. Kívánatos a vagyonközösség megszüntetése: a vagyon elkülönítése. Ugyanezt a kívánságot fejezi ki *Frau Dr. Marie Raschke, Berlin:* a német házassági tulajdonjogot ismertetvén. A vagyon elkülönítésre házassági szerződés alakjában módot nyujtanak, a már fennálló házassági törvények óta azonban ilyen házassági szerződéskötés a jogi ismeretek hiányos volta miatt aránylag igen ritkán fordul elő.

Frl. Dr. jur. Van Dorp, Amsterdam: ismerteti a németalföldi vagyonjogot, amely 1838 óta változatlanul áll fenn és a Code Napoleonon alapszik. Külön házassági szerződés nélkül vagyonközösség van a házasfelek közt. Az egész vagyon kezelője a férj. Van ugyan mód arra, hogy a feleség férje vagyoni túlkapásai ellen jogorvoslattal éljen, de egészben véve oly hátrányos a fennálló törvény a feleségre nézve, hogy már 1880 óta élénk vita tárgya a vagyonkülönités kérdése. Minden esetben házassági szer-

ződést ajánl, de mintha ilyen vagyonjogi szerződésektől félnének. 1903-ban kötött 40 ezer házasság közül csak 1400 szerződésen alapuló. A furcsa tartózkodás miatt szükségesnek tartaná a törvényes kényszert a feleség vagyonának biztosítására.

Mrs Alfred Booth, Liverpool: az angol házassági jogról szól, mely azon elven alapszik, hogy férj és feleség egyetlenegy személy. 1882-ben történt a házassági jogban változás. Annak értelmében minden feleségnek lehet vagyona és rendelkezhetik azzal, mint hajadon korában. Minden a nőnek biztosított jog szerződésileg megváltoztatható. Részletesen ismerteti a törvényt, mely megadja a feleségnek ama vagyoni jogot, amelynek megszerzésére a nőmozgalom törekszik. Ezután *Frau Salinger, Dresden:* a vagyon teljes különválasztását követeli, míg *Frau Marianne Hainischtől* megtudtuk, hogy a házassági tulajdonjog a nőre a legkedvezőbb Ausztriában.

Kedden folytatták az előző nap tárgyának megvilágítását. Elnök *Frau Helene von Forster, Nürnberg:* ismerteti azt a küzdelmet, melyet Németországban a nők az új polgári törvénykönyv alkotásakor folytattak, amely azonban mindössze csak azt eredményezte, hogy ezután a gyámsági jogban a nő a férfival egyenjogú, meg hogy a nőket illető némely csekély korlátozások megszűntek; ellenben az anya szülői hatalmát nem vívta ki. Pedig úgy a gyermek érdeke, mint a nő emberi méltósága követelik, hogy ezt a jogot, az anya szülői jogát, kivívjuk.

Frau Boos-Jegher, Zürich: a svájci nő jogi állását ismerteti, mely hazájában is a polgári törvénykönyv reviziójakor a nőegyesületekben élénk megvitatás tárgya volt. Ott is sok tekintetben hátrányban van a nő.

Az anyai hatalmat, melyet a költészet annyiszor magasztalt, a jog nem ismeri. Az új törvényjavaslatban «apai hatalom» helyett «szülői hatalomról» van szó; ehhez hasonló néminemű más haladást is tanusít a javaslat. Szóló azt óhajtja, hogy a két nem teljes egyenjogusítása, illetve a törvény előtti egyenlősége az egész kérdést tárgytalanné tegye.

Fröken Maria Cedersskiöld, Stockholm: a svéd nő magánjogi

helyzetét ismerteti, melynek kimagasló pontja, hogy a nő, mint feleség férje hatalma alatt áll, míg a hajadon kiterjedt polgári jogokat élvez, beleértve ezekbe a községi szavazati jog gyakorlását is.

Frau Ragna Schön, Kopenhága: a dán gyermeknek a szülői hatalommal szemben szinte teljes jognélküliségét rajzolja, mely a gyermek munkaerejét a szülők kereskedelmi cikkévé teszi és mely a befejezett 25-ik életévéig vagyonilag kiskorúnak nyilvánítja. *Mrs Charlotte Perkins-Gilman, New-York:* a «Women and Economy» híres szerzője, ki a mult hónapban pár órát töltött Budapesten és a feministák egyesületében érdekes előadást tartott «Thould women work?» címen, — jellegzetes, hatásos, váratlan fordulatokban gazdag előadásával hozzászólt a hallottakhoz, megjegyezvén, hogy az anyaság magában nem méltóság, hanem általános társadalmi funkció, mely értéket csak akkor és úgy nyer, ha az anya képes gyermekét ápolásban, nevelésben, műveltségben részesíteni. — A gyermeket eddig *férfiak* tették a társadalom hasznos tagjává: Fröbel, Pestalozzi pl. többet tettek a gyermekért, mint bármely anya. Ezért alapkövetelésünk a nőnevelés, a nő testi, szellemi és erkölcsi képességeinek legmagasabb kimívelése.

A második nap tulajdonképeni tárgyához, a gyámság kérdéséhez szóltak *Frl. Henriette Herzfeld, Wien:* ki az osztrák nőegyesületek törekvéseit ismertette a nőgyám kérdésében. Erős a reménységük, hogy a gyámsági törvény tervbe vett reformjakor, e kívánságuk megvalósul. *Frau Julie Eichholz, Hamburg:* jelenti, hogy a hamburgi nők eddig 140 esetben elvállalták *idegen* gyermekek gyámságát. Buzdítja a nőegyesületeket, hogy ne szünjenek meg a női gyámnak sociális fontosságát hangoztatni. *Schwimmer Rózsa kisasszony Budapestről* jelenti, hogy hazánkban úgy a férjes, mint a hajadon anya gyermekének gyámja lehet. *Frl. Therese Rösing, Lübeck:* gyakorlati javaslatokat terjeszt a gyűlés elé, a nőgyámoknak teendőikbe való beavatására. *Frau Hübner, Bromberg:* felpanaszolja, hogy férjes asszonyok nehezen vállalnak gyámságot, míg a hajadon vagy a hivatásszerűen elfoglalt nők készségesen vállalkoznak e polgári kötelesség teljesítésére. *Galli*

ezredes úr Charlottenburg a nők nagyfokú jogi tudatlanságát felpanaszolja, mely hosszú közgyámi munkásságában szinte leküzdhetetlen akadálynak bizonyult. Figyelmezteti a férjeket súlyos mulasztásukra és annak következményeire.

A napirend harmadik tárgyához, a *hajadon anya és gyermekének helyzetéhez* hozzá szólt *Madame Oddo Deflon, Páris:* és a még egyre a Code civile paragrafusain alapuló helyzet sivár voltát rajzolja. *Frl. Dr. jur. Dnensing, München:* világos, tömör előadásban ismerteti a német jognak a kérdésre vonatkozó álláspontját; erősen hangsúlyozza a házasságnak államfentartó és a műveltséget előmozdító befolyását, mely oka annak, hogy a törvény a vadházasság felett annyi előnyt biztosít számára. Kívánja a törvényes és törvénytelen gyermekek érdekeinek igazságos összeegyeztetését, amiben a törvényhozás eddig kisérletet sem tőn. Okvetlenül szükségesnek látja az apa gyermektartási kötelezettségének erősebb biztosítását. A legfontosabb szociális kötelességek egyike az igazi, nemes házasságra való nevelés. *Mrs. Alfred Booth, Liverpool:* az angol ilyennemű jogviszonyokat ismertette és a törvénytelen gyermek jogvédelmének kiterjesztését követelte.

Rövid diskusszió fejezte be a szakosztály aznapi tanácskozásait.

A nő az *egyesületi jogban* és a *szociális törvényhozásban* volt *szerdán* napirenden. Az elnöklő *Frl. Alice Salomon, Berlin:* fejtegette megnyitó beszédében, hogy a társadalmi jog kérdésének nemzetközi szempontjából való tárgyalása mekkora nehézségekbe ütközik. Mert, ami egy-egy országban szükségessé tette a női szociális munkát, az illető állam uralkodó politikai elméletétől, fejlődésétől, az egyes nemzetek világnézetétől függ. — Az egyesületi jog kérdése pl. kiválóan német kérdés. A munkásnők védelmét, amely a mai nap főtárgya, más-más szempontból nézik más-más ország asszonyai, amiről a megelőző nemzetközi kongresszuson volt alkalmunk meggyőződni. Sok országban megvitatás tárgya a nők közt az a kérdés: *külön* védelemre van-e szüksége a női munkásnak? Németországban az a nők meggyőződése, hogy *igen* és e meggyőződésükért mindannyiszor helyt állnak a

német asszonyok. Németországban tehát az a kérdés, szükséges-e külön női munkásvédelem, nemzeti kongresszuson nem problema többé. Nemzetközi kongresszuson ellenben még az, s mint ilyen az egész nőmozgalom egyik legfontosabb kérdése. E kérdésben elfoglalt álláspontjukban nyilvánul a nőmozgalom követőinek egész világnézetük, mert mozgalmuk végcélja kifejezésre jut benne. A munkásnővédelem kérdése közelről érinti a biztosítási jogot. Itt is állást kell foglalnia a nőnek, vajon kívánja-e, hogy a törvényhozás tekintetbe vegye a férfi és nő természetes életműködésük közt lévő különbséget.

Frl. Helene Simon, Berlin: Szerinte a munkásnővédelem égető kérdései a munkásnővédelem kiterjesztése az eddig még nem védett iparágakra és a munkaidő kérdése. Svájc és Ausztria kivételével a törvényhozás álláspontja, hogy csak a nők és gyermekek számára szükséges a maximális munkaidő megállapítása. Helyes-e, hogy ezt és állandó külön védelmet kérjünk a nőnek? A férfimunkások küzdenek a női munkaidő leszállításáért, de azon kifejezett céllal, hogy azáltal idővel saját munkaidejük is megrövidüljön. A nő önsegélyre kevésbé képes, a kizsákmányolásra alkalmasabb. Az az ellenvetés, hogy a munkásnővédelem csökkenti a munkásnő versenyképességét, — a gyakorlat tanulsága szerint, tarthatatlan. Ellenben igenis a nem védett iparágakban a nő még ma is a férfimunka értékét csökkentő versenytárs. De meg aztán a nő nemével szemben tanusított követelések is külön védelmi szabályok alkalmazását kívánják, melyek férfival szemben tárgytalanok. A nép egészsége szempontjából e téren fontos teendők vannak. A munkásnő egészségét meg kell védeni. Úgy lesz a két nem valóban egyenjogú.

Myfrouw M. V. H. Kutgers-Hoitsema, Rotterdam: fejtegeti, hogy Hollandiában van olyan munkásnővédelmi törvény, amely a munkaidő maximumát 11 órában megállapítja egy órai pihenőidőt beleértve. A munkaidő reggel 8 órától este 7-ig tart. A munka tilalma 4 hét a gyermek születése előtt, — annyi, mint Németországban. Ezek a megállapodások általában jó hatással voltak. A védelem alatt álló iparágakban gyakori, hogy a nőmun-

kások a férfiakkal közös szervezeteket alkotnak és velök egyenlő bért húznak. Azonban nyilvánul a különbség nélkül minden iparágra kiterjesztett munkásnő védelmének káros hatása is, és pedig nemcsak egy irányban. Éjjeli munkát vagy munkatöbbletet igénylő üzemekben a védelem gyakran, különben derék munkásnők elbocsátásához vezet. Az elbocsátottak kisebb üzemekben munkásul ajánlkoznak és ez által gyakran bércsökkentők lesznek. Némely üzemekből pedig a védelmi intézkedések folytán teljesen kiszorultak a nők. Pl. a vajkészítés most Frieslandban kizárólag férfiak kezében van. Szóló ellenzi a külön munkásnővédelmi intézkedéseket, melyek szerinte a versenyre károsan hatnak. A gyári munka által okozott károkért inkább az anyák kötelező védelmében és bölcsődékben keresne kárpótlást. Ezzel szemben *Frau Leonie Steitz, Zürich*: az előtte szóló nézetének tarthatatlanságát hangoztatta, hazája munkásnővédelmi intézkedéseire hivatkozva. A gyárfelügyelők utolsó jelentésök szerint a női alkalmazottak számaránya minden iparágban növekedett. Szerinte a munkásnővédelmi intézkedések mineműségétől és terjedelmétől függ a Hollandiában tapasztalt bajok kikerülése.

A vita folyamán a külön munkásnővédelmi intézkedések ellen érveltek *Mrs Dora Montefiore* Londonból és *Alexandra Grippenberg* bárónő Helsingforsból, mert az egyenlőség elve ellen valók. Hiszen legtöbbször maguk a munkásnők sem óhajtják. Ellenben jobb egészségügyi munkafeltételeket kell követelnünk férfiaknak és nőknek egyaránt.

Frl. M. Bernhard és *Frl. Elsa Lüders, Berlin:* a külön munkásnővédelem elvét képviselték. Mert hiszen *nincsen* egyenlőség a férfi és női munkás közt: a nőnek csekélyebb a testi ereje, tulajdonképeni rendeltetése pedig az anyaság és az külön elbánást igényel. *Frau Lily Braun* kimutatja, hogy a külön munkásnővédelmet ellenzőknek ellentmond a statisztika, amely a munkásnők számának nagy növekedését mutatja a védelem dacára, valamint a női munka minőségének javulását.

A napirend második tárgya: *aggkor és rokkantbiztosítás* címénél felszólalt *Frl. Adele Schreiber*, kifejti, hogy a modern

munkásnővédelem nagy alapgondolata alamizsna helyett jogot adni. A német társadalmi biztosítás utánzásra méltó és mig eddig sehol felül nem múlt, de még sem véglegesen kielégítő. Különösen a nőkkel szemben hagy sok kívánni valot: az özvegy- és árvagondozás terén, vagy az anyasági pénztáraknak a betegség biztosításokkal kapcsolatban. Örvendetesnek tartja, hogy a polgári osztálybeli nők mozgalma Németországban nem esik más országok tulzó feministáinak hibájába, hogy az egyenlőség elvéért mellőz és elutasít a nőkért való minden külön intézkedést. A természet az anyaság terhét a nőre rótta; ama megdönthetetlen igazság alapján, hogy joggal nem járó teher méltánytalanság, — törekednünk kell. hogy a törvényhozás eme külön teher fejében külön jogokat is nyujtson.

A vitában *Frl. Henriette Goldschmiedt, Berlin:* ama szükségre utal, hogy korai rokkantság esetében az állami biztosítás, 50 fillér naponta, elégtelen és kiegészítésre szorul. — *Signorina Noerbel, Milano*: jelenti, hogy Olaszországban a törvényhozás most dolgozik anyasági biztosítás szervezésén, és hogy életbelépéséig a nőegyesületek magánúton szerveztek ilyen intézményt, melynek első pénztára 1905 jan. 1-én kezd működni. Dr. Manes úr kiemeli, hogy úgy az állami mint magánbiztosításnak főértéke a családi tudat erősítése. Utal arra, hogy minden rangú embernek házasságkötéskor már kialakult családi tudattal kellene birnia és a családbiztosításnak szükségét éreznie.

Egyesületi jog cimen ismerteti *Frl. Lyda Gustava Heimann, Hamburg:* szülővárosa kivételes jogát. Németországban ma sincs egységes egyesületi jog. Poroszországban a nőtanulók inasokkal vannak közös sorsban, más államokban meg gonosztevők vagy nem teljes értékű egyénekkel. Politikai egyesületet nők alkothatnak, ha székhelyük Hamburgban van, különben nem. A gyűlések rendőri ellenőrzése lealacsonyító: nincsen elég képzett rendőri tisztviselő. *Rosenberg Auguszta.*

(Folytatjuk.)

A NÜRNBERGI ISKOLAEGÉSZSÉGÜGYI KONGRESSZUS.

(Második közlemény.)*

A szakülések egyes csoportjainál külön bevezető elnökök, helyettes elnökök s két-két jegyző volt. A bevezető elnök feladata volt a hallgató közönséget röviden az illető szakcsoport kérdéseibe bevezetni, általános tájékoztatót adva s egyre-másra külön felhíva a figyelmet a bejelentett előadások érdekében. Magyar részről mint elnökök tevékeny részt vettek a kongresszuson *Liebermann* dr. orvostanár és *Schuschny* dr. Természetesen hét teremben egyszerre tartatván a szakülések, mindegyiken nem lehetet részt venni. Ki-ki oda ment, amilyen csoport, amilyen kérdés vagy amelyik előadás iránt közelebbről érdeklődött, ami azonban nem zárta ki, hogy később másik csoporthoz nézett át, ha ott sem akart elmulasztani valamely érdekesebb előadást.

Az *A) csoport* előadásait például *Weber* főépítéstanácsos vezette be, kiemelvén, hogy az épületkérdés az iskolára nézve talán a legfontosabb. Az első előadó *Erismann* tanár volt Zürichből, ki Az iskolaépületek égtáji helyzetéről *(Orientirung der Schulgebäude)* szólt.

Mindegyik égtájat ajánlották már s mindegyik ellen is szólottak már. Az északi fekvést már csak azért is el kell ejtenünk, mert az ily helyiségeket az éltető és bakteriumpusztító napfény nem éri. Kívánatos tehát, hogy az iskolatermet nappal soká sugározza be a nap. Ennek ellenzői azonban azt tartják, hogy az iskolaterem nem lakószoba. Így Reklam s Förster tanár, a boroszlói szemorvos, aki ellenvéleményeért meg is korholta az előadót. Mások meg a rajztermekre meg a művészi műtermekre hivatkoztak. Előadó szerint mindenesetre barátságosabb a napsütötte szobába a belépés, a tanárok bizonyára a déli oldalt választanák. Függönnyel távol tarthatjuk ugyan

* Az első közlemény az áprilisi füzetben van. *Szerk.*

a napot, de akkor sok fény vész el. *Szétszórt* fényre törekszünk. Förster szerint az ilyen függönyök feltalálóját az emberiség jóltevőjének kellene tekintenünk. De ilyenek még nincsenek. Szóló megfigyelései szerint Moszkvában DDK-re 232, NyÉNy-ra 361 méter gyertyát lehet venni. Szóló a következő két kérdéssel foglalkozott: 1. Kaphatok-e a kedvezőtlen fekvésű falakra is elegendő megvilágítást? és 2. A napsütés kedvezőtlen váltakozásának elhárításával. Megfigyeléseit febr. 13-án végezte. DDK-i teremben a táblázat szerint nagy váltakozás mutatkozott. Az ÉNy-i teremben hasonlóan fogyó megvilágítás az ablaktól befelé. 8½ órakor reggel december 28-án borult időben végzett megfigyeléseknél a DK-i terem nagyon rossz viszonyokat mutatott, az ÉNy-i termek aránylag jobbak voltak. DK-, ÉK- és ÉNy-i termekben végzett megfigyelésekből kiderült, hogy többé kérdéses nem lehet, hogy az ÉK- és ÉNy-i termekben mindenesetre abban az időben, mikor iskola van, még elegendő világosságot kapunk, hogy a fényellentétek rettenetes nagyok, mihelyt kisüt a nap. Szóló ezzel nem akarja már most azt mondani, hogy minden iskolaépület ÉK és ÉNy-i fekvésű legyen, de nem is DNy-i. Ahol nincs délutáni tanítás, a terem egészen jól lehet DK-i fekvésű is. Májusban és áprilisban azonban az ily termek igen melegek. Vegyünk tehát minden körülményt tekintetbe. Az északi oldalnak is megvan a maga jó oldala.

Kotelmann dr. nem tartja oly rossznak a fényerősség váltakozását az iskolateremben, hiszen a szabadban is így van. Különben az építőmérnökök egyéb viszonyok kényszerhatása alatt is állnak. *Schneider dr.* a díszítményes üveggel *(Ornamentglas)*, amelyik az egyik oldalán sima, a másikon különféle csillagocskák vannak, végzett kisérletekről számol be, ezek úgyszólván elhárítják a közvetlen napsugarakat. *Blasius* tanár Kotelmannhoz csatlakozik. Nekünk Középeurópában gyermekeinknek a legegészségesebb helyeket kell adnunk. A legegészségesebb szemük ép azoknak az embereknek vannak, akik a szabadban tartózkodnak. Azoknak tehát nem árt a váltakozó világosság. *Dörr* igazgató Frankfurtból a díszítményes üveggel végzett kisérleteire utal. Intézetének összes tanárai a déli termeket szeretik. A mi éghajlatunk alatt mindenesetre ezeknek kell adni az elsőséget. *Praschak* Stájerországból az előadóhoz csatlakozik. Napos világításnál a tábla mindig kellemetlen megvilágításban volna. *Thiel* tr. Elberfeldből azt tartja, hogy tízszer fontosabb meghányni-vetni azt, hogy hogyan hozzuk be a napot az iskolába, mintsem fordítva. *Rehorst* építésfelügyelő Halleból a sablónos eljárás ellen kel ki s óva inti a szakembereket az e téren való sablónszerűségtől. A díszítményes üveget illetőleg kételyei vannak, hogy ezzel csakugyan elérjük a kivánt szétszórt fényt. *Előadó* zárószavában kiemeli, hogy a viszonyok a szabadban és az iskolában mások. Tessék csak elképzelni, a váltakozó világosságnál mi történik. A tanár vagy leereszti, a függönyt, vagy nem, de a tanulók kivánsága szerint nem igazodhatik. A viszonyokhoz alkalmazkodni kell mindenesetre, de azért például az utca felé, vagy pedig befelé helyezhetem el a termeket. Ne tessék mondani, hogy oly fényellentétek, mint 13000 és 1000 méter gyertya ne volnának károsak. A tanárok véleménye megoszlik. A szóló célja csak az volt, hogy ne sablónszerűen járjanak el.

Ezután *H. T. Meyer* főtanár, a hamburgi iskolaszék első elnöke tartott előadást **A szállítható iskolapavillonokról, mint a jövő iskolahelyiségeiről.**

Utalt a tanulók számának rettenetes megnövekedésére. A következő iskolaévet 7000 előírásosan hajlék alá el nem helyezett tanulóval kezdjük Hamburgban. Minden számítást felülmul. A 70-es években alkalmazták Berlinben az első iskolabarakot. 1883-ban Königsbergában alkalmaztak egy négyszobás barakot. A pavillonok előnyei a diákkaszárnyákkal szemben jelentékenyek. Ez utóbbiaknál a szünet még azzal is megrövidül, míg a játszótérre leérnek. A kaszárnyák az infectio veszedelmét csak növelik. A kaszárnya veszélyezteti az életet tűzesetnél vagy pániknál, stb. A pavillonokban az idegrendszerre jótékony nyugalom, csend honol, tiszta a levegő, barátságos a tekintet, a kaszárnyákban mint valami téglaszekrénybe *(Backsteinkommode)* van a szerencsétlen embertömeg belepakolva, belegyömöszölve. Mindenesetre az utolsó szó sajnos, nem az iskola emberéé, nem az orvosé és művészé, hanem a pénz emberéé; mindenesetre gyakran ő a győztes ellenfelei gyöngéin. A pavillonok elterjedésére nézve fődolog a könnyű anyag és a szétszedhetőség. Ma már több cég foglalkozik ezek készítésével. Szóló főleg a *Doeker*-féle pavillonokat dicséri, amelyek egészségügyi, pedagogiai, iskolatechnikai, esztétikai szempontból és különben is a legtökéletesebbet nyujtják. Régebben senki sem akart a «barakba» menni, ma a szóló vezetése alatt álló összes tanítók a pavillonok mellett nyilatkoznak. Természetesen itt is vannak hiányok. A tartósság ellen való kifogások meg nem állják helyüket. A pavillonépítésé a jövő.

Blasius tr. épúgy a pavillonrendszerért rajong, mióta Svédországban látta. A pénzügyi aggodalmakat talán félre lehetne tenni, hanem fontosabb kérdésnek tartja, hogyan viselkednek ez építmények nagy hidegben és nagy melegben. *Erlwein* városi építőtanácsos Bambergből a helykérdésről panaszkodik. Hol lesz nagy városokban annyi hely, amennyi a pavillonokhoz szükséges. A szépet a hasznossal kell összekötni. *Schaumann* Frankfurtból előadja frankfurti tapasztalatait a pavillonok fűthetőségéről. Nagyon jól beváltak. Az emberek azt mondják, hogy rendkívül meg vannak velük elégedve. Tudvalevőleg a kettős fal közt hőelszigetelő levegőréteg van. *Az előadó* is bizonyságot tesz a pavillonok jó fűthetőségéről. A második télen még a kettős ablakokról is lemondtak. Nyáron meg annál kedvezőbb a pavillonok helyzete a maguk különállóságában, mint a szorosan összeépített épületeké. Előadó a saját irására hívta fel végül a figyelmet: «*A jövő iskolahelyiségei*».

Utána *Hegedüs Ármin*, budapesti városi mérnök ismertette **Budapest városának ujabb iskolaépületeit.**

1883-tól 25 millió forintot adott a város iskolacélokra. Ma 234 iskolaintézete van 63000 tanulóval. Hegedüs részletes képet adott Budapest városa iskoláiról, mit általános tetszéssel fogadtak. Ez előadás mintegy magyarázatul szolgált Budapest városa kiállításához, mely-

nek az iskolákról adott pompás képeit mindenki megcsodálta, maga a királyi herceg is legmagasabb elismerésének adott kifejezést.

C. Weber nürnbergi városi főépítő-tanácsos előadása *A nürnbergi népiskolaépületek építésére vonatkozó technikai alapelvekről* egyszerűen elmaradt, mert az ünnepi műben nyomtatásban megjelent, s ezt még jobban kiegészítette maguknak az épületeknek megtekintése, miről készséggel gondoskodtak.

A *B) csoportban* ketten, egy idegorvos és egy tanár tárgyalták érdekesen ugyanazt a tételt: A tanításbeli feladatok és a tanításcélok mértékéről.

Benda dr. berlini idegorvos *nemzetközi megegyezéseket* tart kívánatosaknak a tanításcélok dolgában és statisztikai nyomozásokat a tanulók értelmi munkabirását *(Leistungsfähigkeit)* illetőleg a fok és a tehetség szempontjából. A *tanításcélokra* nézve azért kellenének szerinte nemzetközi megegyezések, mert ezeknek *az egészségügyi szempontból megengedhető mértékre való korlátozása a nemzeteknek mind növekedőbb versengése közepette csakis az összes nemzetek együttes eljárásától várható.* Érdekes, amit az iskolai körökben már napirenden lévő *érettségi vizsgálat (Abiturientenexamen)* kérdésében mondott. *Az érettségi vizsgálat eltörlése egészségügyi, paedagogiai és pszichologiai okokból követelendő.* Mindenesetre igazat adunk Benda dr.-nak, a túlterhelés kérdését *(Überbürdungsfrage)* e két elv sikeres megvalósítása megoldaná, de a kérdés bökkenője ép e két elv sikeres megvalósításában rejlik. Üdvözölnünk kell azonban a szónokot, aki oly bátran és oly tisztán elénk állította a túlterhelés két legfőbb forrását, az egyik tudniillik a nemzetek fokozódott életversengése *(concurrence vitale)*, a másik meg a nagy apparátussal kifejlesztett érettségi vizsgálat. Valóban mily káros hatással van ez utóbbi az ifjúságra. Szellemileg, értelmileg megsínyli a sok tanulással, ez testileg is lefogyasztja. A nagy apparátussal hetekig tartott (irásbeli, szóbeli) vizsgálat idegrendszerét is megrázkódtatja s másrészt erkölcsilag is megtámadja sokszor szinte kényszerűségből alkalmazott csempésző eljárásokkal. A középiskolai ifjúságnak még oly ideális világából legalább a mai szinezetében bátran eltávolíthatnók ezt az idegrontó, esetleg erkölcsöt is rontó bonyolult szellemi gyötrő eszközt. Benda dr. mindenesetre jól ragadta ki a túlterhelés e két legfőbb okát a sok közül. De nézzük az előadó további gondolatait.

Benda dr. szerint a testi képzést egyenrangúnak kell tartanunk az értelmi képzéssel. Szabadabb oktatásszervezet adja az átmenetet az iskolai kényszerről *(Schulzwang)* az egyetemi szabadsághoz *(akademische Freiheit)*. Ép ezért ajánlatos volna, nézete szerint, az iskolafolyamot egyáltalán az untersecundával* bevégezni és a felső osztá-

* A német középiskola teljes folyama a következő kilenc osztályból áll: I. Sexta, II. Quinta, III. Quarta, IV. Untertertia, V. Obertertia, VI. Untersekunda, VII. Obersekunda, VIII. Unterprima, IX. Oberprima. A fenti kifejezés tehát körülbelül a mi VI. osztályunknak felel meg.

lyokban a tudományos pályára lépni akaró tanulókra magukra bizni, hogy lényegében ők válasszák ki a tantárgyakat, amelyekhez tehetségük van és amelyek iránt érdeklődnek.

A kérdés másik előadója *Schwend dr. phil. tr.* Stuttgartból szintén részben a feladatoktól való megkönnyítést, részben a feladatok csökkentését és a vizsgálatok megszorítását tartotta kivánatosnak. Érdekesen kelt ki a *történelem-* és *vallásoktatás* mai módja ellen, mely nézete szerint nagyon is megterheli és hiába sokszor a tanulók emlékezetét. Hézagtalan tudás többé el nem érhető.* Joggal gyűlöletes lehet tanulóra nézve a porosz, vagy a bajor, vagy a württembergi helyitörténet *(Territorialgeschichte).* Mi köze neki I. Frigyeshez, II. Frigyeshez, Albert Achilleshez, Johann Ciceróhoz, I. Joachimhoz, II. Joachimhoz? (E módja az érvelésnek élénk derültséget keltett.) Oly hidegen hagynak, mint faragott képeik a Diadalúton és a 13 éves fiúnak egy nagyon is elterjedt iskolakönyvben két tele oldalt kell bevágnia e nullákról! Az ilyesmi teljesen értéktelen. Hagyjuk ezeket a régi jó embereket sirjaikban pihenni. A modern állam felekezetnélküli, s a vallástanítás jóval túlmegy a szükségesen, ez ellen is kellene tenni. A vallásról szóló történeti tanítást pedig egészen a történelemtanításhoz kellene átutalni.

Ugyan e csoportban tartotta *Wildermuth* dr. idegorvos, egészségügyi tanácsos *(Sanitätsrat)* Stuttgartból **Iskola és idegbetegségek** című igen érdekes előadását.

360 mindkét nembeli 6—18 év közti korbeli idegbetegen tett megfigyelései alapján beszéli meg a neurosisoknak az iskolához való viszonyát, nevezetesen ama kérdést illetőleg, hogy mennyiben okozhat szellemi megerőltetés az iskolában idegbetegségeket. Eleve kizárta a hülyeséget, nyavalyatörést, az idegrendszer összes szervi megbetegedéseit. Az illetők többnyire a városi polgárosztályból valók, sokszor a falusi népességből, ritkábban a tulajdonképpeni munkásosztályból. A gyermekek *neuraszthenidja* lényegében ugyanazokat a vonásokat mutatja, mint a felnőtteké, ingerlékeny gyöngeségnek a tüneteit. Gyakoribb mint a felnőtteknél az általános táplálkozás zavara. Több mint 60%-a a megfigyelteknek kora fiatalságuktól már gyönge és ideges volt. 12%-nál a neurasztenia kitörését akut megbetegedések előzték meg. Gyakran volt a kór oka rendszeres *alcoholismus* még a gyermekeknél is. A neuraszthéniás gyermekek 26%-a kezdettől fogva rosszul tanult, 32%-a jól. A túlterhelést kórfokozó mozzanat gyanánt kellett tekinteni négy gyermeknél a 14 éven alul, és 4 fiatalnál a 14 éven felül, kettejüknél a neurasztenia az érettségi vizsgálattal kapcsolatban lépett fel. A *hisztéria-eseteknél*, amelyek többnyire súlyos tünetekkel, bénulásokkal, merevedésekkel, görcsökkel, részben értelmi zavarokkal összekötve léptek fel, a népiskola nagy contingenst adott. A 14 éven felüli férfibetegeknek majdnem fele gyakorlati tevékenységben működött. Öröklésbeli terheltség volt 40%-nál, ideges, a korai gyermekkorra visszamenő gyengeség 22%-nál. Határozottan rossz tanuló csak 10% volt. Szellemi túlerőltetést csak egy

* Lückenloses Wissen sei nicht mehr erreichbar!

fiúnál lehetett a hisztéria okául venni. Két esetben jól tanuló gyermekeknél hisztériás reszketés állott elő az irásnál, bizonyos fajta irásfélelem *(Schreibangst)*. Négy esetben nem túlterhelés, hanem az iskolabeli nyers és tapintatlan bánásmód volt a hisztéria oka. Néhányszor jól tanuló gyermekeknél észlelt hisztériás szorongásszerű félelemállapotot az iskola kezdete előtt. Hasonló állapotok a felnőtteknél is előfordulnak. Az *elmebeli megzavarodás* 111 esete közül 48%-ot a korai *őrültség* különféle alakjainak kellett venni, 23%-ot az *elkorcsosodás elmebajainak (Entartungsirresein)*, így elmebajoknak kényszerképzetekkel, hypochondriának. Perversitás sokkal kisebb százalékkal volt képviselve, a legkisebbel a mánia. Az *öröklésbeli terheltség* nagyon gyakori volt, átlag 79%, az elkorcsosodás elmebajainál egész 80%. A korai gyermekkorra vezettek vissza a pszichikus és ideges anomáliák, így különösen az elkorcsosodás elmebajainak összes eseténél, más betegségalakoknál körülbelül 45%-nál. A korai őrültség és a circulatorius elmebaj egyes eseteinél egészen korán mutatkoztak világos nyomai a téves eszméknek, sokkal a tulajdonképeni betegség kitörése előtt. Megjegyzésre méltó, hogy a korán fellépő őrültség különféle alakjainál az első tünet merőben értelmi megrekedés lehet, gyakran 1—2 évvel a tulajdonkepeni kór kitörése előtt. Az értelmi munkabirásnak ez a néha ugyanis egészen akut módon előálló lesülyedése felléphet valamely vizsgálatnál, vagy a gyakorlati élet valami félórai munkája után is. Az ember azután hajlandó ezekben látni a betegség okát. Az a körülmény is a túlterhelés ártalmának látszatát keltheti, hogy a fiatalemberek a csökkenő concentráló képesség érzetében túlságosan erőlködnek, hogy mégis felszinen maradjanak. Ami a megbetegedés előtti iskolabírást illeti, csak az elkorcsosodás elmebaj eseteinél volt magas százaléka a gyönge tanulóknak. Wildermuth dr. abban a véleményben van, hogy a gyermek- és ifjúkorbeli idegbetegségek keletkezésében az iskola, főleg az elmebeli túlterhelés csak egészen csekély szerepet játszik. Már abból a körülményből is kiviláglik ez, hogy a népiskola volt tanulói és fiatal emberek 14 és 18 év közt, mikor az iskolát már nem látogatják, a neurosisoknak nagyon nagy kontingensét adják. A nőbetegek nagy száma is a szellemi túlerőltetésnek jelentősége ellen szól. A főokok az *öröklésbeli terheltség és alkatilag ideges és egyáltalán gyönge természet.* A neurosisoknak és psychosisoknak növekedése, nevezetesen ijesztő növekedése a gyermek- és az ifjúkorra ép oly kevéssé mutatható ki, mint a felnőttekre. Mindenesetre ajánlatos, hogy határozottan ideges gyermekek ne jussanak korán iskolába. Egyik részükre egész külön iskolaszervezet volna kivánatos, talán a kisegítő iskolákkal *(Hilfschulen)* kapcsolatban, amelyeknek tanítástervét és tanításcélját megfelelően ki kellene bővíteni. Nem kevés ideges természetű, de könnyen tanuló gyermekre azonban az iskola, jelen szervezetében messzebb menő individualizálás nélkül nemcsak hogy nem károsan, hanem gyógyítólag hat a psychikus megedzés mozzanatával.

A *C) csoportban* általános érdekű előadás volt, a berlini egyetem orvostanáré, *Hartmanné*, a következő címmel: *A népnek egészségügyi nevelése az iskolaorvos által.*

Az eddigi törekvések odairányultak, hogy az egészségügyet az iskolai oktatás keretébe beigtassák,hogy a tanárokat a szemináriumokban és az egyetemeken az egészségtudományban kiképezzék, noha az egyetemeken ezzel az oktatással tett tapasztalatok nem voltak kedvezők, mert ezzel az oktatással kellő részvétel hiánya miatt ismét fel kellett hagyni. Szó sem volt ezeknél a javaslatoknál az iskolaorvosok tevékenységéről, holott ezek mégis orvos-egészségügyi képzettségükkel, a tanulókkal és szülőkkel való folytonos érintkezésükkel és a tanároknak állandó tanácsadásukkal a legalkalmasabbaknak látszanak az egészségtudomány tanításait az iskolában érvényesíteni. Az iskolaorvos hozzájárulhat a nép egészségügyi neveléséhez: 1. Közvetlen oktatásával, és pedig *a)* a tanulóknak, főleg a felső osztályoknak az egészségtudomány köréből nyujtott előadásokkal, *b)* a tanulóknak és a szülőknek a részéről végzett orvosi vizsgálatok alkalmával, *c)* a szülőknek a szülői értekezleteken tartott előadásokkal. 2. A tanárokra való hatásával: *a)* serkentéssel és tanácsadással arra nézve, hogy miként kell bánni a gyermekekkel az iskolában az egészségügy szabályai szerint, *b)* egészségügyi előadásokkal a tanári körökben, *c)* közreműködésével és tanácsadásával arra vonatkozólag, mint lehet az oktatás keretén belül utasításokat adni a tanulóknak az egészség ápolására nézve. Hogy az iskolaorvos e sokoldalú tevékenységére nézve határozott szempontok legyenek, éshogy ezáltal feladatukat megkönnyebbítsék, a berlini iskolaorvosok egyesülete kidolgozta az egészségügy főszabályait, amelyek meg is fognak jelenni, és a városi hatóságok támogatásával az egészségügyi előadások és oktatáshoz szükséges szemléltető eszközök gyűjteményét szervezték. A szabályok közzétételéhez magyarázatokat és a szemléltető eszközök jegyzékét csatolták.

Az *E) csoportban* (orvosi iskolaszolgálat) *Leubuscher* orvostanár, kormánytanácsos és orvosi tanácsos Meiningenből *Az állam feladatáról az iskolaorvos-ügyben* tartott előadást. Az iskolaorvosok szervezését ajánlja, mint a legjobb eszközt az iskolalátogatásból eredő ártalmaknak lehetőség szerint való enyhítésére és elhárítására. Az államnak, aki az iskolakötelezettséget *(Schulzwang)* követeli, mint legfelsőbb iskolahatóságnak ép ezért kötelessége minden iskolában iskolaorvosokat alkalmazni. Az állam érdeke az iskolaorvos-szervezetben nemcsak az iskolás ifjúság egészségi viszonyainak megállapításában és javulásában van, hanem annak lehetőségében is, hogy az iskolaorvosi vizsgálatokkal tudomást szerezhet az összes népesség lakás-, kereseti- és megélhetésviszonyai és a tanulók megbetegedései közt levő visszahatásokról és kölcsönviszonyokról. Végül azt hangsúlyozta, hogy az iskolaorvosok megfelelő szervezetével meglesz a lehetősége

messzebbre menő javulásoknak az iskolaegészségügy egész területén és főleg az oktatásegészségügy területén is.

Ugyan e csoportban tartotta *Denker* orvostanár Erlangenből érdekes előadását *A hallóképességről és fertőző betegségek előfordulásának gyakoriságáról a gyermek- és ifjúkorban* saját megfigyelései alapján.

Előadó 4716 iskolásgyermeken végzett vizsgálatokat a hallóképességre, előbb jelenvolt hallásbántalmakra, valamint olyan megbetegedések előfordulásának gyakoriságára vonatkozólag, amelyekről tudva van, hogy sok esetben a hallószerv megbetegedésével oki kapcsoltai összefüggésben vannak. Előbb kiállott betegségek megállapítására iratmintákat adott a gyermekeknek, hogy kitöltésül vigyék el szüleiknek. A 4716 iskolásgyermek közül 4502-en a kérdőívet feleletekkel hozták vissza; e 4502 gyermek közül 536-nak, vagyis 11·9%-nak volt középfülgenyedése, 625-nek, vagyis 13·9%-nak vörhenye, 3593-nak, vagyis 80%-nak kanyarója, 396 nak, vagyis 8·8%-nak rubeolája, 1268-nak, vagyis 28·2%-nak diftériája, 40-nek, vagyis 0·9%-nak agyhártyagyuladása és 840-nek, vagyis 19·8%-nak influenzája. Ami a hallásvizsgálat eredményeit illeti, ezeknek megértésére nézve előre kell bocsátani, hogy előadó mint rendes hallótávolságot a 20—25 méterről való hallóképességet vette a suttogó beszédre nézve. A megvizsgált 9432 hallószerv közül 5284 (körülbelül 56%) teljesen rendes hallótávolságot mutatott, míg 1801 (körülbelül 19%) a suttogó beszédnek megfelelő 8—16 méternyi hallóképességen felül volt. Ha eszerint csak azokat a hallószerveket, amelyek nyolc méternyire vagy rövidebbre, tehát a rendes távolságnak $^1/_3$-ára s azon alul hallottak, vesszük betegeknek és az $^1/_3$-nál tovább hallókat mind még a rendesekhez számítjuk, akkor a 9432 megvizsgált hallószerv közül 7085, vagyis körülbelül 75% lesz rendes és 2347, vagyis körülbelül 25% kóros.

Ezután az ártalmatlannak tekintett középfülgennyedéssel sokszorosan kapcsolatos veszélyekre mutatott rá behatóan, amelyek nemcsak a hallószervezet, hanem az illetőnek életét is fenyegethetik. A megvizsgáltaknak körülbelül két százalékánál, tehát úgyszólván minden osztályra jut egy gyermek, akinél legtöbbször igen bűzös középfülgenyesedés van jelen. A fent vázolt vizsgálati eredményekre való tekintettel előadó okvetetlenül szükségesnek tartja, hogy *fülbetegségeknek az iskolásgyermek szellemi fejlődésére való káros befolyásának* csökkentése céljából legalább *évenkint a hallóképességnek gondos megvizsgálása történjék*. Úgy véli, hogy e vizsgálatokat, ha lehetséges első sorban az osztálytanárnak kellene végeznie, mert a számos megvizsgálandó gyermek orvosi megvizsgálása sok időt rabolna el és nagyon költséges volna. Feltétlenül szükséges azonban, hogy az illető tanárokat előbb a fülorvos pontosan tájékoztatta az iránt, milyen módon végzendők az ilyen vizsgálatok és milyen elővigyázati rendszabályokra kell ezeknél ügyelni. Csak azután utalják át azokat, akiket a tanárok nehézhallásuaknak találtak, át a fülorvoshoz további pontos megvizsgálás céljából.

Ugyan e csoportban tartotta *Brandeis* dr. Prágából Iskolai ifjuságunknál tapasztalt ideges jelenségek okairól és leküzdéséről érdekes előadását.

A pszichikus, epileptikus zavarokat, az értelem csorbulásait, defectusait eleve kizárta vizsgálodásai köréből. Vizsgálva az iskolai ifjuságnál tazasztalt ideges jelenségek okait s hogy mint lehet ezekkel megküzdeni, *megszüntetését kivánja a hallatlan, idegrongáló energiakészletet kivánó érettségi vizsgálatnak.* Ime a második kongresszusi előadó, aki az érettségi vizsgálatok eltörlését követeli egészségügyi szempontból. Kötelező ápolását kivánja a *tornának* és az *ifjúsági játékoknak.* Az órabeosztás dolgában a fárasztó tanítástárgyaknak egymástól való távoltartását követeli, s az óraközöknek a maguk egészében üdülésre fordítását, inkább megtoldását, mintsem megrövidítését. A *házi feladatok* korlátozását kivánja. Egészségügyi szempontból követeli az esztétikai érzéknek és a természet szeretetének kifejtesztését, továbbá az egészségügyi oktatás elrendelését és gyakori kirándulások tartását *(reichliche Ausflüge).* A kirándulások alkalmával a természet iránt való érzék kifejlesztését rendkívül fontosnak tartja. Sokat tehet még az iskola, a szülői ház és az orvos kölcsönhatása. Mindezt szem előtt tartva érhetjük el csak az igazán egészséges ifjúság nevelését.

Az *F) csoportban* (külön iskolák) többek közt *Fr. Frenzel,* a Stolp i. P.-ben levő kisegítő-iskola vezetője tartott előadást A gyönge elméjűek számára való segítő-iskolákról.

A gyöngeelméjűek számára való segítőiskolák, melyeknek léte csak néhány évtizedre megy vissza, fontos kiegészítő részét teszik az ujabb kor iskoláinak. Ezeknek szervezésével a gyöngeelméjű iskolásgyermekek, akik a népiskolákban igen gyakran kellemetlen akadékul szerepeltek, és úgyszólván semmi előrehaladást nem mutattak, értelmi képességüknek megfelelő kiképzést nyernek, ami lehetővé teszi szerény méretű boldogulásukat életük további folyamán. Hogy a segítőiskolák a velük szemben támasztott magas követeléseknek mind tökéletesebb módon megfeleljenek, mint nyilvános és önálló iskolaintézeteket kell szervezni és fenntartani. Főleg pedig *az összes gyöngeelméjü gyermekekre az iskolakötelezettséget (Schulzwang)* kellene kimondani és ezt az iskolakötelezettséget a már befejezett 16-ik életévig kiterjeszteni. Csak törvényes alapon, mint egyenértékű képzőintézetnek a többi nevelőintézetek sorában, lesz a segítőiskoláknak kellően biztosított és hasznot hajtó a tevékenysége. A segítőiskolák tanulóanyaga megannyi különegyedből *(Sonderindividuen)* áll, akik lelki, gyakran testi tekintetben is abnormálisan fejlődötteknek látszanak. A gyöngeelméjűeknek nevelése és művelése messzire menő egyénítést követel s pedagogiai és oktatásbeli különrendszabályokat, amelyeket a gyöngeelméjűség sajátos fajtája már megkiván. E különösségek a nevelő és tanító eljárásnak a tanulók testi és lelki alkotásához mért alkalmazkodásából állnak és különösen alkalmas oktató

és tanuló eszközök használatba vételéből. A segítő iskolák tanítóitól tehát hivatásos tevékenységükre való *különös kiképzést* kell megkövetelnünk. A segítőiskolákhoz és hasonló intézetekhez szükséges oktató erők célszerű kiképzése kérdésének legjobb megoldása mindenesetre a kötelező szakvizsgálat behozatala volna.

A segítőiskoláknak gondot kell fordítaniok növendékeikre az iskolából való elbocsátás után is. Széleskörű feladatuk megoldásához az összes társadalmi körök, főleg az orvosok, jogtudósok és lelkészek közreműködését kívánják. Ami a segítőiskolák ügyét Németországon belül illeti, jelenleg vagy 200 segítőiskola van, amelyek 500 osztályban jóval több mint 10,000 gyöngeelméjű gyermeket készítenek elő az életre. A külföldön is szerveztek segítőiskolákat a gyöngeelméjűek számára, így például Svájcban, Angliában, Belgiumban, Ausztria Magyarországban. Nagy szolgálatot tett a segítőiskolák elterjedése érdekében a *Német segítőiskolák szövetségének* elnöksége Wehrhahn dr. hannoveri városi iskolai tanácsossal az élén, tanáccsal és segítséggel szolgálva, a hatóságoknak ily intézetek szervezésénél. A segítőiskolák ügyét általában szépen megoldották Németországban. Ily segítőiskolák szükségét és létjogosultságát, amelyeknek tevékenységéből az összes emberiségre nézve társadalom-egészségügyi *(social-hieginische)* és társadalom-gazdasági *(social-ökonomische)* előnyök származnak, úgyszólván mindenütt elismerték és kellően méltatták.

A *G) csoportban* (az ifjúság egészségügye az iskolán kívül, a tanítótestület egészségügye, általános dolgok) érdekes előadást tartott *J. Berninger* tr. Wiesbadenből *A szülői értekezletek (Elternabenden) szervezéséről.*

Előadó a nevelő teendőkben a ház és iskola lehető szoros összeműködésének szükségét hangsúlyozta. Hogy manapság még sok helyen a szülői ház és az iskola kevéssé értik meg egymást, ennek oka főleg a szülők, akik ha az előírt iskoladíjat lefizették és a szükséges tanulóeszközöket megszerezték, gyakran csodálatra méltó közömbösséggel minden egyebet az iskolára hagynak. De az iskola is hibás ebben. Némely tanító és iskolafelügyelő kicsinyli a ház és iskola karöltve való együttműködése értékét, mások meg a szülőknek túlságba menő betolakodásától és beleszólásától félnek. Hogy a szülei ház és iskola egymással megismerkedhessenek, egyes városokban a *szülők iskolalátogatásait* hozták be, megint másutt *látogatónapokat*, illetve *órákat* és külön *iskolai ünnepeket*. Mindezzel keveset lehetett elérni. Saját tapasztalatai alapján előadó a *szülői értekezletek* behozatalát ajánlja, a hogyan például ezeket a wiesbadeni katholikus tanári kör 1892 február 3-ika óta tartja. Ezeknek magva mindig valami, a neveléstudományból vett tételről szóló előadás. Ehhez azután beható vita fűződik, amelyben a tanárok, szülők, papok, orvosok és a többi jelenlevők szabadon részt vehetnek. Minthogy a látogatottság mindinkább növekedett, az egészségtudományból is tárgyaltak tételeket, de ezzel sohasem vágtak elibe az egészségügy hivatásos őreinek. Orvosi tekintélyek és körök elismerőleg szóltak róla. Azóta főleg a polgár és

munkáskörökből való szülők vettek részt a szülői értekezleteken, előadó ép ezért meleg felszólítást intéz az orvosokhoz, az iskolaszékek tagjaihoz, a társadalompolitikusokhoz, építőmérnökökhöz stb., hogy ezek is részt vegyenek erejükhöz képest a társadalmi boldogulás e megkezdett intézményében. Ha ez meglesz, akkor remélhető, hogy más, nevezetesen a felsőbb iskolák sem fognak soká elzárkozni a szülői értekezletek intézményétől.

Kedden (április 5-én) este negyed kilenckor volt az egyik nagy vendéglőben *(Hotel Adler)* az ünnepi estebéd *(Festessen)*,* amelyen rendkívül sokan voltak, noha a teríték ára ital nélkül öt márka volt, ami Németországban elég sok. Katonazene játszott. Az étlap az orosz előétel után csupa németvidéki különlegességekből állott.** Éjfélig eltartott a sok vidám pohárszó.

A szerdai nap (április 6) csupa szakülésekkel telt el, melyek délelőtt 9—12 óráig s délután 3—5 óráig tartottak.

Az *A) csoportban R. Blasius* orvostanár és *Osterloh* városi építőmérnök Braunschweigból beszéltek **Az iskolaépületek egészségügyéről.**

Blasius szerint hygienikus iskolaépületek az iskolakötelezettség feltételeihez tartoznak. Legyen lehetőleg a középpontjában, szabad, csöndes helyen, távol az iskolalármától és a füstokádó ipartelepektől. Az épületet úgy kell elhelyezni, hogy az oktató szobák kellő fényt és jó levegőt kapjanak. Az épület mellett legyen még elég nagy hely tornázásra és játékra. Ez iskolaudvarnál legalább 2—3 m^2-t kell számítani minden gyermekre. A hely olyan legyen, amelynek vízáradás nem árthat. Az épület alapzata ne legyen nedves, szerves anyagok meg ne rontsák. Ezért vagy szilárd kő, vagy száraz nagyszemű homok vagy kavics legyen. A legmagasabb talajvízállásnak legalább 0.50 méternyire alul kell maradnia a pincze aljánál. A legcélszerűbb iskolaépületek a *pavillon-rendszer* szerint épült 2—2 osztályra szóló különálló épületek, amelyeket közös játéktér körül kell csoportosítani. Íme ez már a *második előadás* a kongresszuson, mely a *pavillon-rendszer* mellett tör lándsát. Blasiusék és Osterloh-ék is ezt tartják a legidealisabb iskolaépítésnek. A folyosós rendszerű középpontosított épületeknél pedig, amelyeket ép a drága telek tesz első sorban szükségessé, az emeletek száma ne legyen több kettőnél. Az iskolaépület helyzete olyan legyen, hogy a szembelevő vagy szom-

* Ebben is látható a német purizmus. A *Banquett* helyett *Festessen* és *Festmahl* járja, a *Soirée* helyett *Festabend*. Tanuljunk tőlük nyelvtisztaságot!

** Ép ez volt az érdekes. Bezzeg nálunk mindig francia «menu» kell. Az *étkek sora («Folgen der Speisen»)* dolgában is őket követhetnők a mi nemzeti különlegességeinkkel.

szédos épületektől eléggé távol legyen, hogy ezek ne vonják el a napfényt az egyes oktató termektől. A legkedvezőbb a DDK-i vagy NyDNy-i fekvés, melynél az iskolaszobát csak a tanítás előtt vagy után éri a nap. Egészen szabad elhelyezésnél az uralkodó szélirányt is tekintetben kell vennünk. A folyosók világosak, szellősek és elég szélesek (3—4 m.). Ajánlatos az oktató termeket a folyosó egyik oldalán elhelyezni, vagy legalább vegyes rendszert alkalmazni oldal- és középfolyosókkal. E folyosókat a tanulók felsőruhája, kalapja, ernyője elhelyezésére is használhatjuk. Jobb e célra azonban külön helyiség az oktató termek mellett. A bejáratok, lépcsők elegendőek s elegendő tágasok legyenek. Az iskola udvaráról való bejáratok célszerű ereszfedelekkel ellátni. Fedetlen szabadlépcsőket ne alkalmazzanak. A bejáratok, lépcsőházak és folyosók közé szélfogó ajtók alkalmazandók.[1] Az iskolaépület minden ajtaja kifele nyiljék, hogy gyorsan kiüríthető legyen. Az iskolaszolga lakása lehetőleg az iskolaépületen kívül legyen, lakása mindenesetre elválasztandó s külön bejárattal látandó el.

Az iskolaépületet egész terjedelmében célszerűen alá kell pincézni. A külső falak a levegőre, nedvességre nézve átjárhatók, de melegettartók legyenek. A közfalak olyanok legyenek, hogy semmi zavaró hang át ne hallassék. A padlózat síma és hézagtalan (*fugenlos*) legyen. Ez utóbbi követelmény ép a tisztaság szempontjából rendkívül fontos. A lépcsők erősek és tűzállóak legyenek. Szélességük kisebb iskolákra 1·50 m., nagyobbakra legalább 2.0 m. Lassan emelkedjenek. A lépcsőfokokat célszerű linoleummal bevonni. Csigalépcsők mellőzendők. Fedésre tűzálló anyag használandó: levegőt áteresztő cserép, pala s efféle, de fém nem. A villámhárítót meg kell követelnünk; ezek rendes időnkint megvizsgálandók s jó karban tartandók. Az iskolaépületnek lehetőleg teljesen ki kell száradnia (legalább is, a vakolat 1 % víztartalmára), ezért két évi építés időt kell kitűzni.[2] Megfelelő időközönként átvizsgálandó az iskolaépület építészeti szempontból jókarban léte s rendbehozatal érdekében. A művészet szempont megköveteli, hogy lehető egyszerűsége és tökéletes célszerűsége mellett is az iskolaépület úgy külső alakjával, mint belső térrészeinek harmóniás és hangulatos kiképzésével a gyermek kedélyére tartós és eleven benyomással legyen. Ügyelnünk kell különösen az üde és vidám szinek értékére az iskolatermekben s e termeknek a gyermeki lélekre nézve érthető és felfogható diszítésére.

Magáról az *iskolateremről*[3] szólva, azt követelik, hogy az iskola-

[1] Nálunk az ilyesmit rendesen csak utólag alkalmazzák, mikor már az állandó légvonat káros hatásának tapasztalata rákényszeríti az embereket.

[2] Nálunk ez ellen is gyakran vétenek. Hirtelen, mesterségesen (szénégető vaskosarakkal) szárítják az új épületeket s a még nedves épületbe nagy sebességgel behurcolhodnak, mert rendesen nagyon elkésnek az építkezés megindításával.

[3] A torz *tanterem* helyett mondjunk vagy *iskolatermet* vagy *oktatótermet*. Eddig is következetesen kerültük ama *Thun*-féle *tan*-szavakat, mikre nyelvi szempontból épen nem lehetünk büszkék. Eleinte jobban jártak el. Közoktatásügyi miniszteriumot mondtak s mondunk ma is, mért nem mondunk tehát *oktatástervet, oktatásszabadságot* stb. Viszont *iskoladíjat, iskolatermet*.

terem legfölebb 50—54 tanulóra szóljon és pedig hosszasága legyen 9 m., mélysége 6·40 vagy 7 m. s belső magassága 4 m. vagy 4·20 m., úgy, hogy minden tanulóra körülbelül 1 m^2 aljterület s 4—5 m^2 levegő jusson. Az iskolateremnek csak egyik oldalán legyenek ablakok; a padokat pedig úgy kell felállítani, hogy a tanulók a világosságot bal oldalukról kapják. Az ablaknyílások összegezett felülete legalább egyötödét tegye a padlófelületnek. Az ablaknyílásokat egyenletesen kell elosztani az egész hosszú-falon, a közfalnak lehető keskenyre szabtával. Majdnem a mennyezetig érjenek s fent vagy egyenesvonalúak vagy laposan íveltek legyenek, de ne kereken vagy csúcsosan íveltek. Az ablak könyöklő magassága legkevesebb 1 m. legyen, de legjobb ha 1·20 sőt 1·30 m. Az ablakkeresztfák lehető vékonyak legyenek. Az alsó szárnyakat könnyen lehessen kinyitni s minden helyzetben kitámasztani. A felső részeken kihajlítható billenő szárnyakat *(Kippflügel)* kell alkalmazni. Kettős vagy téli ablakok nem ajánlatosak, mert az iskolaterem világítását és természetes szellőzését korlátozzák. Az egyenesen érő napsugarak ellen belül fehér, vastag, vászonfüggönyöket kell használnunk. Délre néző iskolaterem hűvösen tartására, futó növény is használható, de csak nyáron zöldelő futó növény. Felülről való világítás *(Oberlicht)* a felső emeleten elhelyezett rajz- és kézimunka termekre nézve a legcélszerűbb. A mesterséges világítást kell berendeznünk, hogy minden helyen elegendő s egyenletes világítás legyen szemvakítás és nagy árnyékvetés nélkül. Erre a célra legjobb a villamos világítás. A levegőt sem rontja égéstermékekkel, azonkívül kevés meleget is fejleszt, nem úgy, mint a gázvilágítás. A mennyezet fehér vagy egészen világos szinű legyen, enyv- vagy mészfestékkel mázolva. A falakat 1·50 m. magasságig vagy faburkolattal, vagy olaj-, illetve zománcfestékes cementréteggel kell borítani védelmül, fent pedig nem vakító, világos, a legjobb világoszöld enyves festékkel bemázolni. A padlózatot linoleummal (gipszbevonatra) vagy más hasonló anyaggal kell bevonni, hogy *síma* és *hézagtalan* legyen, ép a tisztántarthatás szempontjából. Ha burkolatra fát használunk, akkor száraz tölgy- vagy bükktáblácskákat kell használnunk s az ilyen parketet időnkint porkötő olajjal kell bedörzsöltetnünk. Piszokfészkek elkerülése végett vájt negyedlécek alkalmazandók a padlózat s fal között. A fűtés olyan legyen, hogy bármily külső hőfok mellett is egyenletes 18—19°C. meleget adjon. A fűtés tehát könnyen szabályozható legyen s erős hőkisugárzással ne ártson a gyermekeknek s ne okozza a szoba bepiszkítását.* Ezért is törekedni kell a középponti fűtésberendezésre, ha talán többe is kerül. A legjobbnak ajánlkozik a légfűtés, mert kombinálja a fűtést és a szellőzést, míg a vízfűtés és gőzfűtés külön szellőző szerkezeteket tesz szükségessé. A fűtőtestek az ablakfalban helyezendők el s úgy burkolandók, hogy könnyen lehessen tisztítani. Minden iskolatermet bőven el kell látni szellőző készülékekkel a

* Mint ez például nálunk is történik néhol a szénfűtéssel. A lőcsei főreáliskola tornatermében két hatalmas szénemésztő szörnyeteg piszkolja a levegőt, de a fütésnél elkerülhetetlen szénporral egyszersmind a terem padlózatát, ahonnan a szénpor a tanulók tüdejébe vándorol.

benne ülők légbeli agyagcseréjének s a világító lámpáknak égéstermékei eltávolítására s friss levegő behozatalára. Ez utóbbit előre fel kell melegítenünk s vízpermetezéssel 45 %-ig teljesen telítenünk s oly mennyiségben bejuttatni, hogy egy óra alatt háromszorosan ujuljon meg a levegő.* A légfelfogók portól ment helyen legyenek, a légkamrák alapos tisztításra hozzáférhetők legyenek s legyenek ellátva szűrőkészülékkel. A légcsatornák is simák s könnyen tisztíthatóak legyenek. A rosz levegőt kivivő csatornák a középfalon át a padláson egy kivivő kürtőbe gyűjtendők össze, amely a légmozgás élénkítése céljából a füstöt kivivő kémény körül alkalmazható. Az iskolaterem szellőzését a szünetekben az ablakok és az ajtó kinyitásával is elő kell mozdítanunk. Az iskolapad feleljen meg a gyermek nagyságának és tegye lehetővé az egyenes testtartást; ép ezért minden osztályban háromféle nagyságú padokról kell gondoskodni. Az iskolapadok kettős ülésüek legyenek és minustávolságuk olyan legyen, hogy a tanuló, anélkül, hogy társát zavarná, helyét elhagyhassa s elfoglalhassa, kényelmesen be- és kiléphessen. Egyszerűek, tartósak és erősek legyenek. Kiugró éleik, szögleteik ne legyenek, amiken a gyermekek megsérthetnék magukat. Az asztallapnak gyönge hajlása legyen. Nagyon célszerű a láb alá való deszka alkalmazása, mely a port felfogja. Az iskolapadokat kényelmesen lehessen eltávolítani a padlózattól ép a tisztogatás érdekében.

A tornacsarnok tágas, vagy 20 m., hosszú s 11 m. széles és 5—7 m. magas legyen, szellős, világos, jól fűthető s oly berendezésű, hogy a por könnyen eltávolítható legyen. A padló hézagtalan legyen, linoleumburkolattal. Az ablakok alsó része felfelé mozgatható legyen, hogy a levegő mentül szabadabban juthasson be. A falak alsó részét faburkolattal kell bevonni. A porleverésére célszerű a fedélszékben a permetező-készülék alkalmazása.** A tornaszerek könnyen eltávolíthatók legyenek, például tologatható nyujtó-oszlopok stb. Időközönkint való rendszeres megvizsgálásuk szükséges. Legyen külön előcsarnok és szertár. A tornacsarnok közelében készítendő az ugróárok. Ép úgy fel kell állítani a szabadban egyes tornaszereket. A tornacsarnokot lehetőleg közvetetlen összeköttetésbe kell hozni az iskolaépülettel, hogy rosz idő esetén is mint üdülőhely az óraközökben használható legyen. Szól még vízvezetékkel berendezett, jól szellőzött s világított mellékhelyiségekről, mosdókról, törülközőkről. E helyiségeknek felügyelete s rendszeres tisztítása elengedhetetlen. E tekintetben a német iskolák mintaszerűek.

Az iskolaudvar az erős széltől védett, eléggé szilárd legyen, hogy eső után sár, száraz időben meg por ne legyen. Gondos alapozása és finom kaviccsal való beszórása a legcélszerűbb. Az iskolaépülethez

* Mind ezzel szemben mily kevés gondot fordítanak nálunk a szellőzésre.

** Valóban ez mutatkoznék a tornaterembeli por megszüntetése kérdés legjobb megoldásának. Gondoljunk csak a levegő felfrissülésére eső után. Hasonló hatással volna ez is. Tudvalevőleg a por a tornatanárok legnagyobb, igazán gyilkos ellensége. V. ö. *dr. Pekár Károly: A tornaterem burkolata érdekében.* Tornaügy, 1899 február 15.

vivő utak kövezendők. Ez a piszok és homok fennakadására is célszerű, így nem cipelik be a cipők talpán. Fákról, bokrokról bőven kell gondoskodni, de kellő távolban legyenek az iskolaépülettől. Nagy mértékben megjavítják a levegőt, felfogják az utczai port s napsugarak ellen is védelmet nyújtanak. Ép úgy nagyon ajánlatos fedett üdülőhelyek* *(Wandelhalle)* alkalmazása az iskola udvarán, ahol rosz idő esetén tartózkodhatik az ifjúság. Jó ivóvízről bőven kell gondoskodni akár kúttal, akár vízvezetékkel. Víztartókról, öntöző csövekről is kell gondoskodni, hogy nyáron öntözni lehessen. Külön iskolakert létesítése nagyon kivánatos.

A népiskolákban fürdőket és pedig zuhogó fürdőket kell berendezni. Elég magas és világos pincehelyiségeket kell felhasználni erre a célra. A lábak tisztítására való nagyobb medencével ellátott fürdőhelyiség mellett külön fűthető öltöző helyiség legyen. Nyári vagy téli úszómedencéről, vagy folyó- vagy nagyobb álló vízben való fürdőberendezésről gondoskodni jó, amennyire a helyi viszonyok megengedik. Ép úgy lehet iskolakonyhákról és kézügyességtanító helyiségekről gondoskodni. A népiskolákban külön helyiség kell a meleg reggeli elfogyasztására a szegény gyermekek számára. Az iskolatermekben sublimatoldattal (1 : 1000) töltött köpőedények állítandók fel. A folyosókon vízcsap s mosdó-készülék legyen. Sokat tesz a tanulók buzdítása is a tisztaságra. A bejáratoknál elég széles és hosszú lábtörlő lécrács legyen, minden szobaajtó és lépcső előtt áttört kókusz gyékény, ami a kövezet mélyedésében fekszik. Az iskolatermek s folyosók tisztogatását lehetőleg minden nap a tanítás után kell végezni. A linoleum-burkolatot seprés után nedves ronggyal le kell törölni. Az ablakokat szükség szerint, de legalább négyszer egy évben alaposan tisztogatni kell. A gyermekeket kényszeríteni kell, hogy mennél többet a friss levegőn tartózkodjanak.

Az előadáshoz, mely tágkörű érdekességével hosszú eszmecserére szolgáltatott anyagot, hozzászólt *Bruglocher* dr. orvosi tanácsos Ansbachból kiemelve, hogy az ablakfelületek számításánál csak a fénytadó felületet vegyék tekintetbe. Halleból valaki az újépületeknél csak a linoleumot ajánlotta. Pompeji minták után fűthető szobaaljat kiván a fürdők számára. *Gresl* dr. kerületi orvosi Viechtachból a téli ablakok elhagyása és a sublimat alkalmazása ellen szólt. *Drobny*, városi építés-igazgató, Karlsbadból kifogásolta a pavillonrendszer barakjait tekintettel a téli hidegekre s csodálkozik a légfűtés ajánlásán, mely rendkívül lelkiismeretes iskolaszolgát követel. Jobbnak tartja a gőzfűtést. *Scheffer* tornatanító Amsterdamból szintén a linoleumot és a javasolt szellőzést ajánlja. *Nussbaum* dr. tr. amellett szól, hogy az iskolaterem északra nézzen. A világítás fényerősségének megvizsgálását csak a szakember végezheti. Ő is a pavillon-rendszer mellett van, de mikor előbb mellette szót emelt, nagyon elitélték. Az iskolatermekben legjobb szerinte a tölgytáblácskákból rakott padló, tornateremben a linoleum. *Krell* igazgató Nürnbergből a vízfűtés mellett szól. Szerinte a pompeji szobaaljak egyáltalán nem voltak fűtve.

* Ilyeneket találhatunk nálunk a budapesti Andrássy-úti felsőbb leányiskolában.

Ambrosie dr. egészségügyi fogalmazó Leibnitzból (Stájerországból) rugalmas padlót kiván. Köhögés, köpködés csak rosz szokás. A beteg gyermekeknek legyen meg a saját zsebköpőcsészéjük, vagy maradjanak ki. *Hälsmann* gyáros Freiburgból óhajtja, hogy felvegyék a harcot a tüdővész ellen az iskolákban is. A tornatermekben is legyenek köpőedények. Zárószavában az előadó ujból a légfűtés jó oldalait emelte ki.

Ezután *Nussbaum* dr. tr. Hannoverából tartott előadást Az alacsony hőfokú fűtőtestek egészségügyi értékéről az iskolahelyiségekben.

Középponti fűtésnél a levegő szárazságáról panaszkodnak, pedig a jelenlevő személyek bőven szolgáltatnak vízpárát. Előadó legtöbb esetben nagyon is nagy páratartalmat talált. A szoba hőfoka 18°C.-nál nem lehet magasabb. Ha nagyon magas a hőfok, nyugtalanságot érzünk, mert testünk nem bocsáthat szabaddá kellő meleget. A gőzfűtésnek az a rosz oldala, hogy füledtté teszi a levegőt az erős légáramlással. Előadó mérsékelten megmelegített fűtőtesteket ajánlja.

Azután *Jacobitz* dr. törzsorvos Karlsruheból tartott előadást a Fertőtlenítő falfestékekről.

Az olaj- és zománcfestékeknek megvan csiraölő képességük. Eleinte fizikai tulajdonságaikban keresték ennek okát, ma chemiaiakban. A fertőtlenítő hatás tartamára nézve az derült ki, hogy a zománc- és honkafestékek ilyetén hatása a mázolás után még egy év mulva is majdnem változatlanul fenmaradt, ha némileg gyengült is. Fő jó oldaluk abban van, hogy magukba veszik a formalint.

E csoportban mutatta be *Szuppán* Vilmos budapesti igazgató, kir. tanácsos *új iskolapadját*, a Michl Alajos—Szuppán Vilmos-rendszerű iskolapadot.

Az eddigi padok igen nagy sokfélesége mellett előadó tudta szerint nincs olyan, amely az egészségügyi követelmények mellett a *tényleges* viszonyokat és az iskolaélet gazdasági feltételeit is kielégítené. Annak a kívánalomnak, hogy minden tanuló testi méreteinek megfelelően helyezkedhessék el, nem felel meg sem a különféle nagyságú pad, sem a csak bizonyos nagyságokra beállítható pad. Egy korabeli tanulók nagyságkülönbségei igen jelentékenyek, Carstädt* méretei szerint 17—44 cm. közt ingadozók. Ezen úgy segítettek, hogy különféle nagyságú padokat helyeztek el ugyanabban az osztályban. Még ez is hiányos, mert csak bizonyos határok közt felel meg s a padok behurcoltatása nagyon kellemetlen. Az új rendszerű padnak úgy *ülése*, mint *asztallapja tetszés szerint* állítható be s ezzel legjobban megfelel a fenti kívánalomnak. A Rostowzeff, Gefle, Akbritt

* *Carstädt: Über das Wachstum der Knaben vom 6. bis zum 16. Lebensjahre.* Zeitschrift für Schulgesundheitspflege, 1888.

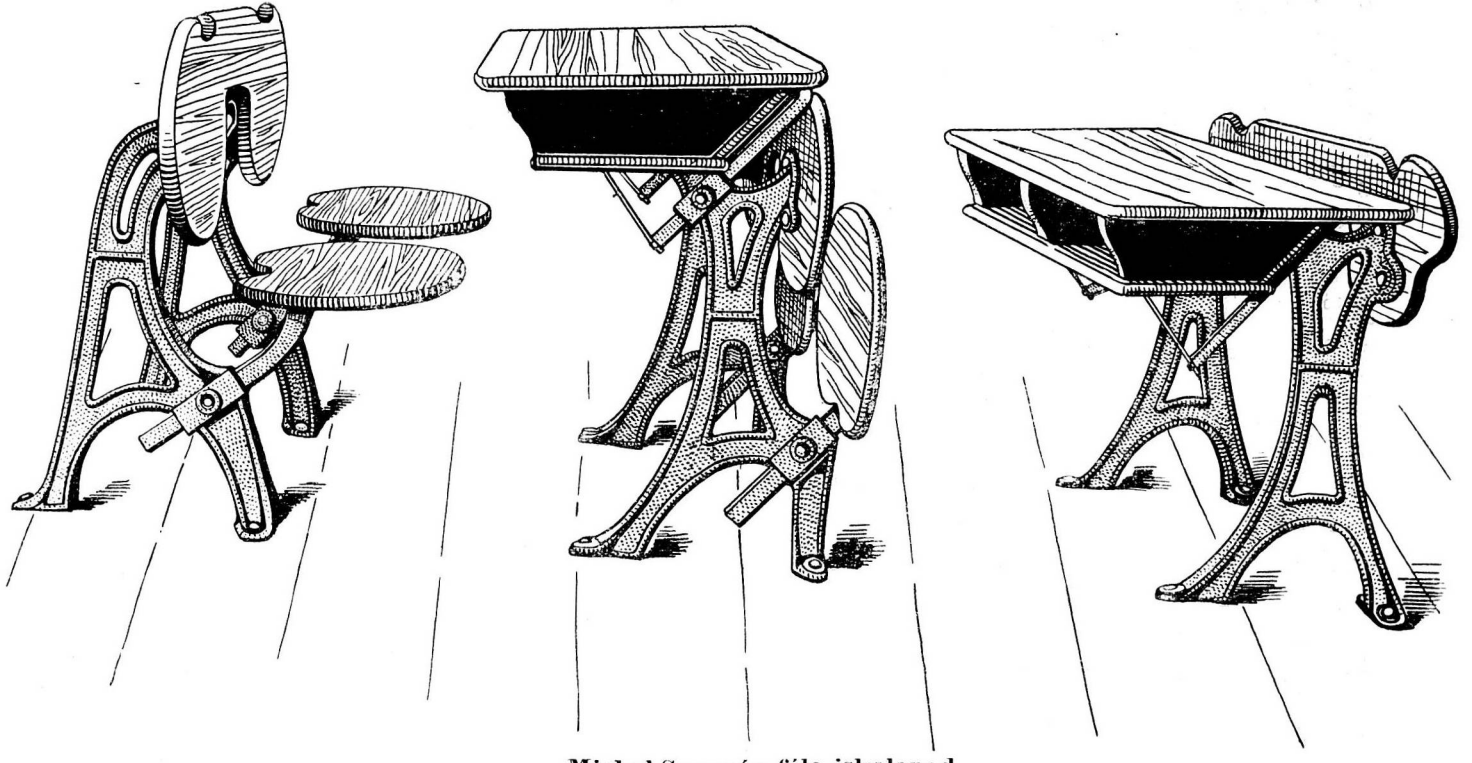

Michel-Szuppán-féle iskolapad.

és Schenk-féle[1] hasonló rendszerű padokkal szemben ez a rendszer egyszerűségével igen kevéssé romlékony, úgyszólván elpusztíthatatlan és igen olcsó; a kétülésű pad 24—30 korona (20—25 márka). Mikor a budapesti kereskedelmi akadémia új iskolaépületét előadó berendezte, akkor jött rá e rendszerre Michl Alajos budapesti butorasztalossal együtt, miután a fenti hasonló rendszerű padokkal tett próbák nem feleltek meg.

Königshöfer orvostanár Stuttgartból *Az egyenesen tartókról* beszélt, amelyek az iskolai rövidlátás kifejlődését volnának hivatva meggátolni, ami előadó szerint a közeli munkánál az arra alkalmas, hosszúkás alakjából könnyen engedő inhártyatoknak — az accomodatio tevékenység és izomnyomás folytán a görnyedt tartásnál létrejött — alakváltozásával kapcsolatos. Mindnyájan egyetértenek a szakemberek abban, hogy a rosz testtartás előmozdíthatja a rövidlátás keletkezését és fokozódását. A vérkeringésbeli zavarok, az elferdülések eleje vétele cé jából is kell az ellen küzdenünk. Ezért tartották sokan az *álló írást (Steilschrift)* egészségesebbnek, csakhogy nem ugyan féloldalt, hanem előre görnyedés ennél is van, mint előadó saját gyermekeinél tapasztalta. Az iskolapad-kérdés is ebből indult ki s ide vág. E kérdést már megoldották. A mondern iskolapadok megadják a lehetőséget, hogy a tanuló egyenes testtartással üljön. De ezzel — sajnos — nem értük el még azt, hogy a tanuló egyenes testtartással *kelljen* is ülnie. Az eredmény e tekintetben annyira rosz, hogy Graupner egyenesen fölveszi a kérdést, *vajjon író-testtartásunk természetesnek mondható-e, mikor a tanulók 95%-ánál csak erőszakkal csikarható ki.* Előadó is azt véli, hogy ezzel fején találta az idézett szakíró a szöget, mert ülő testtartásunk különösen a dűlt írásnál nem természetes.[2] A csak a bal kézre támaszkodó felső test súlypontjával balra, előre is dől s kész az ismert egészségtelen görnyedt testtartás. Ezután osztályozza, ismerteti az egyenesen tartókat, amelyeket *Cohn* kitünő könyve[3] részletesen ismertet. Az egyszerű hátegyenesítők, vagy homlok, fejérintők mellett érdekes például a Müller-féle szemüveg, mely görnyedt tartásnál emelty-szerkezettel becsukódik. Végre bemutatta a saját rendszerű egyenesen tartóját.

Daniel August Hoch, főtanító a nyugat poroszországi Schloppeból, új iskolapadot mutatott be *Adalék az iskolapad-kérdés végleges megoldásához* címen. *H. Brinck* gyáros a Kassel melletti Wahlershausenből *új hygienikus berendezéseket ismertetett osztálytermek és tornacsarnokok* számára.

Budapest. *Dr. Pekár Károly.*

[1] *Burgerstein und Netolitzky: Handbuch der Schulhygiene*, Prag. 179.
[2] Dr. med. Prof. *Königshöfer: Über den Mechanismus des Schreibens.* Berliner Klinische Wochenschrift, 1883, No. 11.
[3] Dr. med. et phil. *Hermann Cohn: Lehrbuch der Hygiene des Auges.*

(Folytatjuk.)

A GAZDASSZONYKODÁS KÖRÉBŐL.*

Kedves hallgatóim! A milyen igaz az a mondás, hogy az ember nemcsak kenyérrel él, hanem Isten igéjével is, úgy megfordítottan is mondhatjuk, hogy az ember a létért való küzdelemben nemcsak Isten igéjével él, hanem kenyérrel is; és a midőn legtökéletesebb imádságunkban, a Miatyánkban így esdünk: «Add meg nekünk mindennapi kenyerünket ma», gondolatban azt is kérjük, hogy legyen kenyerünkre kenni valónk vagy hozzá más rágni valónk is, mert a jó kenyér — noha főképen táplálékunk — egymagában pusztán még nem elégíti ki inyünket és szervezetünket.

A mindennapi kenyér és a hozzávalók költsége a családapa gondja, de az ételek elkészítése a családanya kötelessége, tudománya, művészete. Az apa társadalmi állásának minőségétől függ, hogy menynyit adhat hetenként vagy hónaponként feleségének konyhaköltségre keresetéből; sokkal nagyobb gond terheli azonban az anyát, aki a rendelkezésére bocsátott pénzből kell, hogy minél kisebb költségből tápláló, ízletes, bőséges és változatos ételsort teremtsen mindennap, hogy háza népét kielégítse az ételek mennyiségével és minőségével. Hogy az anya e célt elérje, sok körültekintéssel és számítással kell beosztania pénzét és e feladat helyes megoldása nagyon nagyon nehéz.

Az ember gyomra igen nagy ur; ezért a jó főzőnőt — legyen akár mint anya a család tekintélye, akár mint leány a család ékessége, akár mint fizetett cseléd a család megszeretett tagja — mindenkor nagyra becsüljük és sok emberi gyarlóságot bocsátunk meg annak, aki szánk ize szerint főz. A főzőnő készítményével valóságos hódító körúton férkőzik szivünkhöz gyomrunkon át; a családi boldogság nagy részben pedig a táplálkozás minőségétől függ. A kedvesen megterített és jól megrakott ebédlő asztal felderíti kedélyünket és jóllakott gyomorral kinek van kedve zsörtölődni? Nincs is nagyobb elégtétele a szakacsnőnek, mint a mikor mi elismeréssel és buzgósággal költjük el főztjét; ezért legyünk hálásak azok iránt, akik gyomrunkat kielégítik. Az elmondottakat pedig szivleljék meg azok, akikre a főzés gondja van bizva.

* A budapesti II. ker. fővárosi polgári és kereskedelmi iskola volt iskolatársainak szövetkezetében tartott előadás.

Mi önökből a szövetkezet kötelékében első sorban praktikus és munkát szerető gazdasszonyokat óhajtunk nevelni; fel akarjuk hívni figyelmüket arra a körülményre, hogy a jó főzőné nemcsak családját boldogítja, hanem közvetve nemzetét is; mert a jó és helyes táplálkozás nemcsak egészségét biztosítja a család tagjainak, hanem nagy mértékben előmozdítja a családtagok szellemi képességeinek kifejlődését is.

Mai előadásomnak az a hibája, hogy témái nem időszerűek, de a míg azokká lesznek, gondolkozzanak és készülődjenek. Azt akarom, hogy Önöket az emberek megbecsüljék munkájuk révén, ezért meg akarom Önökkel szerettetni a munkát. Tehát ne kicsinyeljék le témáimat, hanem értsék meg, hogy a munka megelégedést ad a jó sors óráiban és megvigasztalást az élet balsorsában nemcsak annak, aki végzi, hanem eredményében azoknak, akikért dolgozunk. Másokat boldogítani munkánkkal a legnagyobb boldogság; a munka megedzi az embert az élet viharaiban, megnemesíti a lelket, mert felemeli az egyént a kicsinyesen gondolkozók sorából.

1. Baracklekvár.

Veszek [1] frissen szedett, érett, világossárga, édes, szeplőtlen, ép kajszinbarackot. A portól otthon letörlöm tiszta fehér vászonkendővel, leszedem szárát, az itt-ott mutatkozó szeplőt (foltot) fa-[2] vagy bronzkéssel veszem le héjáról. A barackot kettétöröm, kiszedem magját és a mellette lévő szálat, de a héját[3] rajtahagyom, mert ez növeli a lekvár zamatját. Már megelőzőleg kgr-onként annyi porcukrot[4] mértem le,[5] ahány kgr. tisztított barackom lesz. A tisztítással elvész a vett barack súlyának egyötöd része. A megtisztított félbarackokat a cukorba való lerakásig porcellán tálban tartom, de sietek a munkával, nehogy megbarnuljon a megtört gyümölcs a levegőtől. Ha egyedül dolgozom, csak kgr-onként tisztítom meg a barackot; ha ketten dolgozunk, akkor az egyik tisztítja a barackot, a másik cukorba rakja.

Főzésre használok nagy, világossárga, vagy világosbarna (zöld ne legyen), kétfülü, ép, nem repedt cseréplábast,[6] melynek fenekét újjnyi vastagon cukorréteggel hintem be, a félbarackokat a törött oldallal lefelé gyengén belenyomom a cukorba szorosan egymás mellé. E baracksorra ismét cukrot hintek, a cukorra barackot teszek rétegenként felváltva a lábas közepéig. A lábast felerészén túl[7] nem töltöm meg, mert számítok főzésközben a lekvár kiterjedésére. A cukrot úgy osztom be, hogy a legfelsőbb sor barackot is újjnyi vastag cukorréteg borítsa. A közbenső rétegekben a barack megtört részét mindenütt cukor lepje el, tehát a barack a barackkal ne érintkezzék közvetetlenül. A lábast azután a konyhánál valamivel hűvösebb helyiségbe viszem s ott hagyom mindaddig, a míg a felső cukorréteg átnedvesedik a gyümölcstől s cukorlé tócsák képződnek; ez az állapot mutatkozik 4—5—6 óra mulva s függ a levegő melegségétől és a barack nedvdússágától.

Takaréktűzhelyemet diónagyságú kőszénnel fűtöm, a brikett

használatát nem tanácslom. Erős tüzem már ég, midőn a lábast a karikákkal lezárt tűzhelyre teszem; nyílt tüzön túlságos gyorsan forrna a lekvár. Folytonosan és mindenütt keverem a lábas tartalmát tiszta fakanállal,[2] hogy le ne kozmásodjék és folyton tüzelek (nem baj, ha a karikák ki is tüzesednek) mindaddig, amíg az egész tömeg szétfől; közben a keményebb félbarackokat a lábas oldalán nyomom szét. Ha a lekvár forrni kezd, hólyagot vet; ekkor abbahagyom a tüzelést; sőt ha rohamosan felszáll a lekvár és freccsen, a lábast óvatosan a tűzhely hűvösebb részére húzom; ott is folytonosan keverem a lekvárt, míg a barack egyenlően szétfől. A főzésnél arra ügyelek, hogy a lekvár ugyanolyan világos maradjon, mint amilyen volt a barack, mert a színvesztességgel ízveszteség is jár. Főzés által elvész a nyers anyagnak körülbelül egytized része, azaz a barack vízrészei elpárolognak, ami nagy gőzképződéssel jár.

Most ronggyal a kézben a lábast a füleinél fogva óvatosan két egyenlő, hosszú falécre az asztalra emelem;[8] ott is folytonosan keverem a lekvárt, hogy elmúljék a hab és hogy a lekvár kihülés után szemcsésnek ne lássék. Keverés közben hintek a lekvár felületén jól elosztva egy gramm száraz salycilsavport[9] (kisebb mennyiségű lekvárba arányosan kevesebbet) és a sok keverésnek nemcsak az a célja, hogy elmúljék a hab, hanem az is, hogy a salycil áthassa a lekvár egész tömegét.

Még meleg, de nem forró állapotban kerül a lekvár az állandó, bőszájú, épszélű és nem repedt üvegpoharakba, melyeket megelőzőleg kimostam és felmelegítettem a tűzhely fölött. Egy-egy pohárba legfeljebb két kilogramm lekvárt töltök, mert az üveg alja nagy fenéknyomást szenved a víznél nagyobb fajsullyal biró lekvártól. A poharakat[10] ezüst-, vagy alpakka-, vagy keményfából készült, tiszta merítő kanállal töltöm meg. A megtöltött edények hűvös, pormentes, szellős, nem nagyon világos helyen addig hűlnek, amíg a lekvár felülete erősen lehártyásodott és nem tapad az ujjhoz, amely állapot a következő napon beáll. A felület homorú lesz, mert a lekvár lehűlt és összehúzódott. A poharakat erősen bekötöm fehér, tiszta irópapirral és vékony spárgával, de a papirt nem szurkálom át, nehogy a levegőben uszkáló csirák romlást idézzenek elő.

Az így elkészített lekvár évekig[11] megtartja világos szinét és zamatját és nem romlik; télen át a lekvárt fűtetlen szobában vagy éléskamrában tartom. Közvetetlen napsugár ne érje a lekvárt, mert ettől megbarnul, esetleg a nagy világosság tompítására sötét papirral födöm le az edényeket.

Megjegyzések. [1] A befőzésre való gyümölcsöt a legolcsóbban és a legjobb minőségben veszem a Vámház előtt lévő nyílt piacon; ott van a saison-piac, ahol a hajók barackszállítmányaikkal kikötnek. A vásárlás ideje van a hazai fajtából julius közepétől augusztus közepéig; az olasz fajta drágább, de abból már juniusban is kapni. Csak annyi barackot veszek, amennyit azon a napon feldolgozhatok, mert a hőségben gyorsan rohad. A vörössárga bélű csemegebarack nem ad világos színű lekvárt, némely apró világossárga barackfajta pedig kesernyés, ezért vétel alkalmával megízlelem a gyümölcsöt.

[2] A fakést és a fakanalat bükk- vagy juharfából készíttetem.

A fakanál hosszúsága 60 cm., szélessége 5 cm., a hengeres nyele keskenyebb; a kanál a lekvárba merülő részén egyenes lapátalakú; nyele két cm. vastag, a lapátos része felé kivékonyodik fél cm.-re.

[3] A barackot sem nem forrázom le, sem nem héjazom le, sem nem töröm át szitán, citromot sem használok.

[4] Nem érdemes otthon mozsárban törni cukrot, a gyárban a legfinomabban törik és nagykereskedőnél veszem legolcsóbban; tisztaságát kipróbálom úgy, hogy egy ivópohár tiszta vízben feloldok egy kávéskanálnyit; ha az oldat víztiszta és nincs üledék, akkor megfelel a porcukor; meg is ízlelem az oldatot, hogy nincs-e a cukor sóval hamisítva.

[5] A háztartásban érdemes mérleget beszerezni; én 25 kgr. hordóképességgel biró érzékeny tizedes mérleget használok, mert széles asztallapján nagy felülettel biró tágyat is mérhetek le; a kézben tartott serpenyős kalmár-mérleg nem praktikus, a rúgós mérleg nem elég érzékeny. A mérleg vétele alkalmával megtudakolom, hogy hány kgr. terhet bír el. Sok gazdasszony azzal rontja el mérlegét, hogy hordóképességén felül terheli meg, vagy hosszú ideig megterhelten hagyja; ekkor a mérleg elveszti érzékenységét és hibásan mutat.

[6] Az újonnan vett lábast használat előtt ecetes vízzel kifőzöm, hogy az ólommáz ne legyen ártalmas; az eddig is használtat egyszerűen kimosom és szárazra törlöm. Ugyanazt a lábast csak lekvárfőzésre használom, zsíros ételre sohasem; a paradicsom is rontaná a tiszta ízt. A vas és pléhedény megváltoztatja a lekvár színét és ízét, rézedény mérgező a gyümölcs savtartalma miatt.

[7] Lábasom oly nagy ürtartalommal bir, hogy feléig megrakva, benne 4 kgr. tisztított barackot és 4 kgr. cukrot, összesen 8 kgr. nyers anyagot helyezhetek el. A kezdő gazdasszony első alkalommal ne próbálkozzék ily nagy mennyiséggel, hanem csak 1 kgr. barackkal s 1 kgr. cukorral, mert a nagymennyiségű lekvár rohamos kiterjedése főzés közben neki ijesztő látvány lehet; a lekvárfőzésnél lélekjelenlétre és nagy figyelemre van szükség.

[8] Intelligens egyén egyáltalában ne féljen a lekvárfőzéstől; aki ésszerűen dolgozik, annál baleset ki van zárva, de okulás végett mégis felemlítem a baj lehetőségét. A lekvárral való leforrázás testünkön fájdalmas hólyagos sebet okoz, mert a forró lekvár hőmérséklete nagyobb a forró víz hőmérsékleténél; ezért óvatos vagyok a lábas emelésénél és nem szeleskedem; a lekvárfőzést az ebédfőzés előtt végzem nemcsak a nagy hőség miatt, de azért is, hogy figyelmemet semmi más gond ne zavarja; főzés közben nem tűrök a konyhában sem gyermeket, sem kíváncsi látogatót, sem láb alatt lévő tárgyat; magam is rövid, fenn nem akadó ruhában dolgozom; de ha mégis kezemre freccsen a lekvár, eltűröm a kis fájdalmat, nyugodtan leteszem a lábast az asztalra és a fájó részt borvazelinnal, vagy más tiszta zsírral, vagy olajjal, vagy nyers tojásfehérjével sűrűn kenem be, esetleg a patikából szerzett mészvíz és lenolaj alkotta folyadékkal; de a hólyagot borító bőrt nem szedem le. Nagyobb balesetnél orvosért küldök.

[9] Több év óta a gazdasszonyok konzerváló anyagul salycilsavport kevernek a lekvárba, de mert tájékozatlanok, rendszerint túl-

ságosan sok port használnak a gyomor és fogak rovására. Akik ilyen lekvárból vagy befőttes gyümölcsből sokat és sokszor esznek, azoknak rendszerint romlott a gyomra és az orvosi vizsgálat sok tapasztalat révén felderítette a bajt. A gazdasszonyt nyugtassa meg az a tudat, hogy a cukor nagy mennyisége egymagában konzerváló anyag, ezenkívül a gyümölcsök főzése és párolása alkalmával kifejlett nagy hőség úgyis megöli a rohadást, erjedést és penészt előidéző csirákat, tehát salicylsavra egyáltalán nincs szükség s ezt hangoztatják az orvosok is. A salycilsav használatának csak annyiban van értelme, amennyiben kevesebb ideig kell forrnia a lekvárnak, mintha nem használnék salycilt, mert a sok ideig való forralás megbarnítja a lekvárt. A lekvár romlását azonban utólagos okok is idézhetik elő, a csirák a levegőben uszkálnak, tehát utólagosan kerülnek a lekvárba, vagy azokba az edényekbe, melyekbe töltjük a lekvárt. Az orvosok oda nyilatkoztak sok kisérlet alapján, hogy $^1/_{10000}$ résznyi salycilsav használata még nem árt az egészségnek, de elegendő módon konzerválja a lekvárt s minthogy a mi 8 kgr. nyersanyagunk 7·2 kgr.-ra főtt be bőségesen elég 1 gr. salycilsav.

[10] Minden évben több métermázsa lekvárt főztem, ezért kőedényt (Steingut) is használtam különbözö ürtartalommal. A kőedényt használat előtt kiforrázom és szárazra törlöm; zsíros edény használatát nem tanácslom. A külföldi konzervgyárak porcellánedényeket használnak, ez is jó; a faedény mellékízt ad a lekvárnak, talán még legjobb a bükk- vagy juharfából készült edény; némely gyár cinnezett pléhedényt használ, ettől szenved a lekvár íze és színe.

[11] Ha az edényből ki akarok szedni lekvárt, csak tiszta fa-, üveg- vagy ezüst kanalat használok! vaskést vagy pléhkanalat sohasem.

Hazánk Isten áldotta sok vidékén bőséggel terem a barack a legjobb minőségben; Kecskemét és Kőrös környékéről ezernyi gazda szállítja a budapesti piacra és külföldre. Minden gazdasszony évenként főzhetne annyi lekvárt, hogy necsak saját háztartását lássa el, hanem a külföldi piacokra is küldhetne. Ha tanulmányozzuk a budapesti csemegekereskedések kirakatait, csodálkozhatunk azon, hogy a magyar közönyösség mily nagy tért engedett át e tekintetben is a legtöbbször silány értékü külföldi importnak.

Fentközölt főzésmódot annyival is inkább ajánlom a magyar gazdasszonyok figyelmébe, mert az ismert szakácskönyvek lakonikus rövidséggel és nem mindig kipróbált alapon adják a leirást és nem közlik egyben az eljárás minden csínját-bínját. E recept szerint elkészített lekvárt szívesen fogadják a cukrászok és csemegekereskedők és eladás alkalmával az összes költségek levonása után még legalább 100 % nyereség marad.

A gyári módon elkészült lekvár minőségben sohasem vetekedik a házifőzttel, mert a gyári munkás nem oly figyelmes, mint az intelligens gazdasszony; helyenként a minőség rovására sárgaszilvát is kevernek a baracklekvárba és a gyári kezelésnél a tisztaság sem megbizható.

Szívleljék meg a józanúl gondolkozó magyar gazdasszonyok azt, hogy a külföldi gyárak évenként milliókra menő koronákat visznek

el tőlünk baracklekvár és más háztartási termék czímén és saját elsőrendű készítményeikkel szorítsák le piacunkról a külföldi importot, hogy a magyar pénz a hazában maradjon. Létesítsenek a magyar nők legalább Budapesten állandó értékesítő helyiséget s szállítsák oda megbizható s kipróbált termékcikkeiket; onnan pedig szemrevaló tetszetős csomagolással mintákat küldjenek a külföldi városokba pl. Berlinbe, Párisba, Londonba, ahol a szállótulajdonosok reggeliző vendégeiknek a jó egészség szempontjából lekvárt is tálalnak; s meg vagyok arról győződve, hogy az a sok millió barack, amely eddig a magyar gazda élhetetlensége miatt felhasználatlanul rohadt el, tetemesen növelné a magyar nép anyagi gazdagságát itthon és tekintélyét a külföldön.

Mi magyarok pl. kávét nem termelhetünk; a klima okozta lehetetlenség miatt el kell tűrnünk a külföldi importot; de ha olyan termékről van szó, melyet a mi kedvező klimánk s dúsan termő földünk miatt magunk is állíthatnánk elő, de közönyösségből, vagy élhetetlenségből azt meg nem tesszük: családi és nemzeti jólétünk ellen vétkezünk. Kellő értelemmel s gyakorlati érzéssel minden intelligens magyar nő ily módon évenként kevés fáradsággal s rövid idő alatt néhány száz korona keresethez juthatna.

Kedves Hallgatóim! Tekintsék a következő nyarat inasidőnek főztjük tekintetében s ha sikerül a lekvár, ajánljon fel mindegyikük legalább egy kgr.-ot a szövetkezet alapítványának növelésére olyképen, hogy majd mához egy évre konyhatermékükből karácsonyi vásárt rendeznek ez iskola épületében a nagyközönség számára. A vásár jövedelméből pedig emeljék fel társaik közül azokat, akiket a balsors sújtott; segítsék meg tanúlmányaikban azokat, akik szomjúhozzák az igazságot; elégítség ki azokat, akik éheznek; ruházzák fel azokat, akik fáznak; adjanak munkájukkal reményt a csüggedőknek, hogy ne várjanak minden kegyelmet attól, aki az ég madarait gondozza és a mezők liliomát ruházza.

Isten Önöket úgy segítse!

2. Birsalmasajt.

Szeptember végétől novemberig terjedő időben (olykor később is) hoznak a termelők kellően érett birsalmát. A kevésbé érett zöldes héjúból világosabb sajtot nyerek. Veszek több almát. Otthon tiszta fehér vászonkendővel ledörgölöm az alma bolyhosságát, bronzkéssel ketté vágom az almát, leszedem a szárát s a csutka végén lévő virágcsészét lekaparom; lehetőleg egyenlő nagyságú almákat veszek, hogy egyenlően főljenek meg.

Az így megtisztított félalmákat zománcos vasfazékba rakom, rá annyi vizet öntök, hogy a gyümölcsöt elfedje és a fazekat a karikákkal lezárt tűzhelyre teszem és lefödöm; nem tüzelek nagyon erősen, lassan főljön meg az alma; főzésközben az alma helyenként bereped; ha a tűz túlságos erős, akkor az alma túságos sok vizet szív be.

Ha egy ideig forrt a víz, tiszta új fakanállal kiemelek egy almát és ujjam közt megnyomom; ha már a magházig lágy, akkor

elemelem a fazekat és a dézsa fölé elhelyezett sűrű szőrszitára borítom a tartalmat. A víz körülbelül egy óra múlva teljesen lefolyik a gyümölcsről és az alma annyira lehül, hogy puszta kézzel feldolgozhatom.

A szitát almával együtt megfelelő nagyságú cserép-, vagy porcellántálra helyezem el, melynek tárasúlyát megelőzőleg lemértem és tiszta kézzel áttöröm a szitán a gyümölcsöt mindaddig, amíg van mit áttörni; a szitában marad az alma héja, csutkája és magja. Az alma kásás tömege az alatta lévő edényben gyül össze s megmérem nettosulyát; a kását félreteszem.

Annyi kockacukrot mérek le cseréplábasba, amennyi az almakása netto sulya és minden kgr. cukorra két deciliter vizet öntök. E cukoroldatot a karikával lezárt tűzhelyen felforralom. Forrásközben hólyagok képződnek és arra ügyelek, hogy a sűrű cukoroldat víztiszta maradjon és ne váljék fehéresen kristályossá.

Most az előbb félretett almakását a tűzhelyen lévő cukorlébe kotrom és tiszta fakanállal folytonosan keverem az egész tömeget. Most már kevesebbet tüzelek. Eleinte a kanálhoz tapadnak az anyagok; később, ha kellően összeőltek, már elválnak a kanáltól. Ha a forraló sajt freccsen, a tűzhely hűvösebb helyére húzom a lábast. Tetszés szerint főzhetem a sajtot világos szinüvé, vagy vöröses-barnás árnyalatra; utóbbi zamatosabb, mert a cukor kissé megpörkölődött.

Mihelyt az anyag elválik a kanáltól, a lábast az asztalra emelem és forró állapotban tej- vagy levesmerítő kanállal gyorsan kimérem az egész tömeget a már előre elkészített lapos porcellán-, vagy előre felmelegített üvegtányérokra; a hülőfélben lévő anyag a sajt felületét hepe-hupássá, egyenetlenné tenné.

A kész sajt a tányérban marad másnapig pormentes helyen. fedetlenül. Másnapon vaskéssel meglazítom a sajtkorongnak a tányérhoz tapadt szélét, ujjammal a korong alá nyúlva megfordítom és száradás végett tiszta tányérokra átrakom és tiszta vászonkendővel lefödöm; e forgatás és tányérváltás ezután hetenként legalább kétszer történjék, hogy a sajt kellően kiszáradjon. Minél vékonyabb rétegben került a forró sajtanyag a tányérokra, annál gyorsabban szárad. Ha a forgatásról megfeledkezem, akkor a sajt alatt sűrű cukorlé gyűl össze.

Ha a sajt mindkét felületén teljesen száraz, tiszta fehér irópapirral kibélelt szagtalan kartonskatulyában évekig is eláll; jobb azonban üveg-, vagy porcellánedényben tartani, esetleg üvegborító alatt. A hosszú állásban megkeményedik a sajt.

A sajtot dióval enni kellemes. A torta díszítésére a sajtot vékony szeletekre osztom s belőlük szív-, vagy más alakokat vágok.

Budapest.

Komáry Erzsébet.

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

Az «Erzsébet Nőiskola» római tanulmányútja. Az «Erzsébet Nőiskola» a husvéti szünidő felhasználásával nagyon érdekes és tanulságos kirándulást rendezett Rómába, mely tekintve az idő célszerü felosztását — mert csak tizenegy nap állott rendelkezésére — minden részében sikerült.

A társaság Lázárné Kasztner Janka igazgatónő vezetésével harmincnégy tagból állott: a felsőbb tanítónőképző-intézet növendékei, tanárnői és tanáraiból. Az utazás tervét és programmját dr. Lázár Gyula készítette el, gondos figyelemmel és körültekintéssel. A társaság hétfőn, április 17-én a reggeli gyorsvonattal indult Fiuméba, hol ugyanazon nap este már hajóra szállott s kedden reggel hat órakor Anconában olasz földre lépett. A tenger kissé viharos volt, de ez nem csökkentette a társaság derült jó kedvét.

A vasúti sztrájk ezen napon ütött ki egész Olaszországban. Szerencsére utasainknak sikerült az utolsó ú. n. zarándok vonatot elérni, mely katonai fedezet alatt indult azután az Appeninek felséges viaduktjain és regényes szakadásain keresztül: Fabriano, Foligno, Spoleto és Terni érintésével Róma felé, hova kedden délután öt órakor érkeztek. Ez volt az egyetlen vonat, mely e napon az olasz királyság területén közlekedett. Az utasok a Vaticán és San Pietro közvetlen közelében lévő Santha Martha zarándok szállóban szállottak meg, hol legnagyobb biztonságot, gondos figyelmet és ellátást élveztek.

Szerdán, április 19-én, reggel a Szent Péter felséges székesegyházának szólt az első látogatás, mely felemelő és megható érzelmeket keltett mindenkiben. Azután előre megállapított terv szerint és szakszerű előkészítés után egymásután rendre kerültek az örök város legnagyobb emlékeinek és legérdekesebb látnivalóinak megszemlélése. A Forum Traianum érintésével a Forum Romanum került sorra, melyet a szörnyű emlékű mamertim börtönök megtekintése a Via Sacra és Via Triumphalis vezetett be. A császárpaloták s a Jupiter templom hatalmas romjai következtek Septimius Severus császár íves kapujával, továbbá a dioskurok s a Vesta szentélyek megtekintésével. A Constantin-bazilika hatalmas méreteivel, a Titus és Constantin ívkapuja romjaikban is hatalmas szomszédságával mindenkit mély érdeklődéssel töltöttek el. A Forum Romanum tervezete, valamint annak legkiválóbb látnivalói iránt a társaság már eleve tájékozva lévén, annál nagyobb gyönyörrel élvezte a lebilincselő ké-

pet. Kiváltképen a Flaviusok hatalmas szinköre, a Colliseo óriási méreteivel ragadta meg mindenki figyelmét. A fiatal hölgyek közül a merészebbek felhatoltak egész legfelsőbb párkányáig a Colliseonak.

Érdekes és megkapó részletekben gazdag volt a kirándulás a Via Appia-ra és a campagna mélabús hangulatba burkolt magányába, mely a kedves legendájáról ismeretes Quo Vadis templomocska s az útszéli antik sírok megtekintésével vette kezdetét s a San Callisto katakombák látogatásával ért véget.

A változatos képek és benyomások, mindmegannyi gyönyör és tapasztalat kútforrása, elfeledtették a lelkes és útjára jól elkészült társasággal a nem mindennapi fáradalmakat, úgy, hogy a meleg érdeklődés napról-napra fokozódott. Majd a gazdag és műkincsekben kimeríthetetlen múzeumokra került a sor, melyek közül a vatikáni múzeumnak jutott a legtöbb idő. Azután a capitoliumi múzeumot nézték meg. Ezek mellett nagy gondot fordítottak a képtárak s magángyűjtemények, a Borghese-palota és kincseiknek megtekintésére is, amennyire ez az idő rövidségénél fogva — mert Róma megtekintésére csak hét nap állott a társaság rendelkezésére — lehetséges volt.

A templomok közül mintegy huszat keresett fel a társaság, azokat, melyek történelmi érdekesség és műkincsek tekintetében kiválóképen vonzották. A San Pietro a Sixtinával és gazdag műkincseivel az első volt, melyet felkeresett; azután következtek a Santa Maria Maggiore, a Laterano, hol résztvettek a nagypénteki lamentatióban, a San Paolo hatalmas bazilikája, a San Pietro di Vincoli Michelangelo híres Mózes szobrával, San Lorenzo, a Gesii az Ara Coeli, a Santa Cecilia s a Sopra Minerva s még mások. Mély hatással volt a társaságra a felséges Pantheon látogatása, mely hatalmas méretével és csodásan harmonikus arányaival bizonyára egyedül áll. A templomok látogatásával összekötötték az örökváros modern képének megismerését: tereivel, kútjaival s számos köz- és magánépületeinek és tereinek kertjeivel. A Monte Pincio és Gianicolo (Janiculus) magaslatairól pompás távlatból vésték be Róma csodálatos látóképét emlékezetükbe. Az antik thermák is sorra kerültek.

A husvéti ünnepek emelkedett hangulatban és kegyeletes érzelmek közt folytak le. Husvét hétfőn a déli órákban fogadta X. Pius pápa Őszentsége az «Erzsébet Nőikolát» kihallgatáson, mely alkalommal a pápai kamarás gróf Zichy Gyula mutatta be az intézet képviselőit Őszentségének, aki végigjárta a nagyszerű Sala Mementinot s osztogatta atyai áldását. Végül szép olasz beszédben búcsúzott el Őszentsége, áldását küldvén minden otthon maradt kedveseiknek is. A pápai fogadtatás mély meghatottsággal töltötte el a társaságot.

A római tartózkodás napjaiból még Róma nagy, emlékekben gazdag vidékének is jutott. Április 25-én a társaság kirándult Tivoliba az antik Via Tiburtinán végig a Campagna fában szegény, de nagy emlékekben gazdag halmos területén át a sabinok és őslatin törzsek hazájába. A festői antik tájkép Hadrián császár hatalmas villa telepének romjaival, a Sibylla templom remek maradványai, de kivált az Anio folyó hatalmas és sokágú vízzuhanásai megragadó képeket nyujtottak. Visszatérőben még a Villa Este pompás kertje vonzotta a társaságot.

Az elválás nehéz volt Rómától mindenkinek, s többen a társaság tagjai közül könnyes szemmel búcsuztak, midőn a kocsik az esti órákban a feledhetetlen Szent Péter előtt hajtottak el, hogy az utazókat a vasúthoz szállítsák. A reggeli órákban az «Erzsébet Nőiskola» már Ancona, majd nyolc óra körül a szépséges kegyhely Loreto casa Santa-ban — a názáreti kis házikó pompás templomában mondta el imáit. Az utolsó éjet olasz földön az élénk és érdekes Anconában töltötte a társaság; s csütörtökön április 27-én szállott tengerre, hogy Fiumén át Budapestre visszatérjen, hova 28-án reggel szerencsésen megérkezett.

Az érdekes és tanulságos út szép emlékeivel és benyomásaival bizonyára felejthetetlen marad mindazoknak, kik abban résztvettek. *L.*

*

Roosevelt az anyákhoz. Amerikában az idén is megtartották az anyák kongresszusát, melynek ezúttal kiváló nevezetességet és jelentőséget adott az, hogy az anyák gyülekezetében beszédet mondott Roosevelt Tivadar is. Beszédében, melyet az anyáknak mondott, egy kiváló ember elméje ragyog. Az érdekes beszédből a B. H. után adjuk a következőket.

«Nincs nagyobb érdeke az államnak, — mondotta a világ legnagyobb köztársaságának elnöke, — mint polgárai családi életének biztossága, rendje és szilárd erkölcse. Bármi legyen a polgár foglalkozása, bármilyen legyen a sora, a fő és a legfontosabb, hogy otthona legyen, még pedig olyan otthona, amelyben az emberek megteszik a kötelességüket egymás irányában. Ez az alapja és forrása minden nemzet boldogságának és nagyobb veszedelem egy nemzetet nem érhet, mint ha a családi tűzhelyek lángja kialszik; ha a férfit gyávaság, vagy önzés elriasztja attól, hogy férj legyen és ha a nő felfogása úgy megromlik, hogy a kötelességteljesítés és az önfeláldozás örömét többé meg nem érti. Az állam jóléte teljesen attól függ, hogy az átlagos család, az átlagos férfi és nő és gyermekeik tulajdonságaik szerint alkalmasak-e arra, hogy egy nagy nemzetnek magvát tegyék. És ha ezt nem ismerjük el: úgy nem vagyunk képesek méltányolni azt az erkölcsi gyökeret, melyen minden egységes civilizáció alapszik.

A fölszaporodott vagyon, az anyagi jólét ereje, a művészi izlés ragyogása nem válik egy népnek sem tartós hasznára, ha családja élete nem egészséges. Ha az átlagos férfinak nincs elég bátorsága, becsületessége, józan esze és tisztessége, hogy hajlandó legyen szükség esetén viaskodni is a sors egy és más csapásaival és ha az átlagos nő nem jó hitves, nem jó anya, és ha nem képes vagy nem hajlandó teljesíteni azt az első és legszentebb kötelességét, hogy faját minél több, testben, lélekben és jellemben egyaránt erős emberrel gyarapítsa.

Minthogy anyák gyülekezetében szólok, — mondta Roosevelt, — nincs egy szavam sem a könnyű élet dicséretére. Az anya munkájának soha nincs vége. Egy anyának sem könnyű a sorsa s a legtöbb anyának nehéz az élete. És mégis, melyik valódi anya cserélné föl az ő örömeit és anyai aggodalmait a hideg, önző élettel, mely minden gond elkerülését vallja a céljának.

A nő, ki jó feleség, jó anya, mindenkinél inkább számot tarthat a mi tiszteletünkre; de csak addig érdemli meg, amíg méltó rá. Törekvés és önfeláldozás a nemes élet törvényei, úgy a férfiúra, mint a nőre nézve, de nem ismerek nagyobb gonoszságot annál, melyet a férfi hitvese és gyermekei ellen elkövet, mikor családja iránt való kötelességeiről egyszerűen megfeledkezik. Vallom és hirdetem, hogy a nő ép úgy őrizze meg önérzetét, mint a férfi, mert a nő joga nem kevesebb, mint a férfié, hanem bizonyos esetben több is. A házasságot társas szövetségnek tekintem, melyben mindenik társat arra kötelez a becsülete, hogy ép úgy törődjék a társa jogaival, mint a magáéval. És úgy hiszem, hogy a kötelességek még fontosabbak, mint a jogok. Végre is a jól végzett kötelesség jutalma, eredménye nagyobb, mint az egyéni jogokhoz való ragaszkodásé. Nagy az anya kötelessége és felelőssége, de legnagyobb mégis — a jutalma. Ezért az anyákat sohasem szabad sajnálni, de mindig szeretni, tisztelni és becsülni kell őket.

A nő kezeibe van letéve a jövő nemzedék sorsa. A gyermeknevelésnél tartsák az anyák szem előtt, hogy e nagy hivatás teljesítésében egyaránt szükségük van gyöngédségre, szeretetre, bölcseségre és szilárd akaraterőre. A mellett, hogy fiaikkal és leányaikkal megismertetik ami az életben jó és szép, ne feledjék el beléjük nevelni azokat a tulajdonságokat is, amelyek az élet mostoha viszonyaival szemben is erősekké és bátrakká teszi őket. Ha ti anyák, puszta gyöngeségből — gyöngéknek szeretitek fiaitokat, ti lesztek felelősek ama nők tenger szenvedéseért, akik fiaitoknak valamikor feleségei lesznek. Tanítsátok meg fiaitokat és leányaitokat arra, hogy nem olyan életre kell készülniök, mely nem ismer akadályokat, hanem olyanra, melyben le kell küzdeniök az akadályokat. Tanítsátok meg őket, hogy dolgozni magukért és másokért nem átok, hanem áldás. És háromszor boldog az a nő, ki így neveli gyermekeit.

Van sok ember, akitől a sors megtagadta a gyermekáldást. Ezekre én őszinte részvéttel gondolok. De az a férfi, vagy nő, aki bármely okból is szándékosan kerüli ezt az áldást, épen olyan megvetésre méltó, mint az a katona, aki az ellenség elől megfutamodik, vagy az a férfi, aki vonakodik dolgozni azokért, akiknek az élete tőle függ. Hogy vannak ilyen nők, az a modern életnek egyik legkellemetlenebb és legegészségtelenebb tünete.

Mindent egybefoglalva: szegény teremtés az a férfi, ki többet törődik a maga, mint felesége és gyermekei sorsával. A nő föladata nem könnyű, aminthogy semmiféle föladaté sem könnyű, melynek megoldására érdemes vállalkozni. De ha a nő feladatát teljesítette, övé a legtisztább és legszentebb öröm, mit az emberiség csak ismer.»

*

Az Országos Levéltár oklevélkiállítása az idén május 4-én nyilt meg s azonkívül minden *csütörtökön* d. e. 11 órától d. u. egy óráig az Orsz. Levéltár (Vár, Belügyminisztérium) I. emeleti diplomatikai termében, bezárólag szeptember hó 28 ig megtekinthető, az országos levéltári kezelő-igazgatónál, földszint, átvehető *ingyenes* belépőjegy előmutatása mellett.

*

Az osztrák nőegyesületek szövetségének közgyűlésén, máj. 5., 6. és 7-én, mint az előző években is vendégképen több magyar egyesület képviselője vett részt. A magyar nőszövetséget: *Rosenberg Auguszta*, a Nőtisztviselők Országos Egyesületét: *Grossmann Janka* és a Feministák Egyesületét: *Schwimmer Róza* képviselte. Németországból Sera Proelss asszony jött el személyesen, a nőmozgalom vezetői pedig közelről-távolról szivélyes sürgönyökben és levelekben jelentkeztek. A közgyűlést a szövetség delegátusainak zárt ülésével kezdték pénteken d. e. 10 órakor, amikor az alapszabálymódosításokat és ügyrendet tárgyalták. Délután 5 órakor az osztrák nőszövetség elnökének, Marianne Heinischnak házában ismerkedésre gyűlt egybe a delegátusok és idegen vendégek serege s a szíves háziasszony szép kertjében a nőmozgalom egyes kérdéseit vitatta meg.

Szombaton féltíz órakor Schiller emlékének áldozott a szövetség. *Hainisch* asszony nehány ünnepélyes szava után vegyes kar adta elő Schiller nehány megzenésített költeményét. Ez ünnepi aktus után kezdődött a nyilvános közgyűlés tulajdonképeni munkája. Az elnök bevezető beszédében a szövetségnek legfontosabb kötelességét abban jelölte meg, hogy a nők figyelmét ráterelje azokra a megkülönböztetésekre, amelyek ember és ember közt éles határt húznak. «Maguk a nők vakok e megkülönböztetésekkel szemben, mondta s legnehezebb feladatunk épen az ő felvilágosításuk.» A szövetség évi jelentését *Henriette Herzfelder* kisasszony olvasta fel. Sajnálattal emelte ki a cseh és a grazi nőegyletek megközelíthetetlenségét; annál örvendetesebb, hogy Troppau, Hagenfurt, Andrihau (Galicia), Brünn és Prága több egyesülete csatlakozott a szövetséghez. Az osztrák nők jogai az utolsó évben nagy csorbát szenvedtek. Igy Alsó-Ausztriában a tanítónők házassági tilalmát iktatták törvénybe, azonkívül megvonták a nők legnagyobb részétől a községi választói jogot. A szövetség ez intézkedésekkel szemben állást foglalt, nyilvános gyűléseket tartott, de teljesen eredménytelenül. Beszámolt még a szövetség havi összejöveteleinek sikeréről és lady Aberdeen látogatásáról és megállapítja, hogy a szövetséghez tartozó 36 egylet 13.000 nőt képvisel. *Karoline von Niebauer* asszony felolvasta a szövetség memorandumát, melyben a kivételes cselédtörvények eltörlését és a cselédeknek az ipartörvény kompetenciája alá való állítását követeli. Niebauerné hangsulyozza a cselédek aggkori ellátásának szükségességét; legegyszerűbbnek tartja tehát e szempontból is az ipartörvényeknek a cselédekre való kiterjesztését is. Niebauerné szivből jövő, sociális érzékről tanuskodó beszédét meleg elismeréssel fogadták. Utána *Graf Antonia* asszony a női munka figyelembe vételét sürgette az ipartörvény új alkotásainál. *Herta von Sprung* asszony a Nemzetközi Nőszövetség berlini közgyűléséről számolt be. A rövid ebédszünet után a szövetség bizottságainak jelentései következtek. *Suttner Berta báróné*, a békebizottság elnöke helyett *Fischer* kisasszony, az ipari bizottság tevékenységéről *Antonie Graf* asszony, az irodalmi bizottságéról *Marie Lang* asszony, az iskolai bizottságéról *Eleonora Jeiteles* kisasszony, a jogi bizottság működéséről *Nauheimer* kisasszony és az antialkohol bizottságéról *dr. Eugénie Schwarzwald* asszony számolt be. Hosszabb és érdekes vitát idézett elő a jogi bizottság jelentése,

amely igen ügyesen adja elő a szövetségnek a készülő polgári törvénykönyvvel, szemben hangoztatott egyes kivánságait. Az idén a házassági jogot tanulmányozták. És a jelentések tudomásul vétele után ismertették a választások eredményét. Általános megelégedésre megint Hainischné került a szövetség élére. Az esti ülésen *Henriette Herzfelder* kisasszony előterjesztésére elhatározta a szövetség, hogy a gyermekvédelem terén hathatós munkásságot fog kifejteni. *Rosine Gaudernak* kisasszony indítványát, hogy létesittessenek leányok számára a polgári iskolákban 4-ik osztályok és reáltanfolyamok egyhangúlag elfogadták. Elhatározták továbbá, hogy egy havonként megjelenő hivatalos lapot adnak majd ki: *Marie Schwarz* kisasszony indítványára határozatba ment a leányok továbbképzése ügyében teendő intézkedés. *Wiechowsky Wilhelmine* asszony indítványára pedig a *magántanitónők és nevelőnők helyzetének jogi szabályozását* sürgetik. Az ülést Hainischné buzdító, munkára serkentő szavai zárták be.

Vasárnap félöt órakor a delegátusok és más érdeklődők egy mintaiskolaterv megbeszélésére gyűltek össze. Este hét órakor Sera Proelss asszony a háztartási munka értékeléséről tartott nyilvános előadást, melyet élénk vita követett. A vitatkozók egyetértettek az előadóval abban, hogy a háztartási munkáért az asszony húzzon fizetést férjétől ép úgy, mint ha idegen számára dolgoznék (Gondolatnak is borzasztó! Szerk.), csakhogy, amint Marie Lang asszony helyesen jegyezte meg, azután jövedelmének egy részét maga is fordítsa a háztartás költségeire, mert csak úgy lehet a házasság az az ideális egység, amelynek érzelmeit nem érinti az eltartás vagy eltartottság anyagi kérdése. Előadás után a Neuer Frauenklub egyszerű, kényelmes helyiségében gyűlt össze a társaság együttes vacsorára, melynek számos felköszöntőjében jutott még egyszer kifejezésre az a szolidaritás, amely a nőmozgalomban dolgozókat harmonikusan összeköti. Hétfőn és kedden délelőtt nehány intézményt látogattak meg a vidéki és külföldi delegátusok s miután tapasztalataikat a bécsi Settlement elnökének lakásán még megvitatták, a szövetség küzdelmes munkája iránt való teljes elismeréssel s ennek érdekében megújult tettvággyal búcsuztak egymástól. *S. R.*

*

A Mária-Dorothea egyesület fürdőkedvezményei 1905-re. 1. *Császárfürdőben* (Budapest) több tag kap az egész idényben 12 drb ingyen fürdőjegyet. 2. *Czemétén* (Eperjes mellett) több tag kaphat az egész idényben szobát az egyesület üdülő házában havonta 20 koronáért. 3. *Fenyőházán* több tagnak az egész idényben 25 % engedmény a szoba árából. 4. *Buziás* fürdőben több tagnak julius és augusztus hóban a mór fürdők kivételével 25 % kedvezmény. 5. *Pöstyén* fürdőben az egyesület 4 tagjának a kád- és medence- fürdők árából 25 % engedmény. 6. *Savanyukuton* két tag részére a főidényben is a lakás és a gyógymód árából 50 % engedmény. 7. *Zálnok* fürdőben (Szilágym.) több tagnak a szoba- és fürdő árából 20 % engedmény. 8. *Csorba*-fürdőben egy egész havi tartózkodásnál a szoba és egyéb ellátás árából 30 % engedmény, gyógy- és zenedíj elengedése. 9. *Csik*-jód-brom forrás-fürdőben több tagnak az elő- és

utósaisonban, május 1-től junius 15-ig, továbbá augusztus 15-től szeptember végeig a gyógy- és fürdődíjakból 50 % kedvezmény. 10. *Stoósz*-fürdőben az elő- és utóidényben ingyen szoba és ágynemű használatáért 10 fillér, zenedíj teljes elengedése. 11. *Balfon* (Sopron mellett) az egész idényben a fürdő- és szoba árából 50 % engedmény. 12. *Sztojkán* egy tag részére lakás és fürdő díjmentesen, két személyes szobában két tagnak is ingyen lakás, a többi tagnak a szobák árából 30 % engedmény az egész idényben. 13. *Iglófüreden* az elő- és utóidényben a szoba és ágynemű árából 15 %, a gyógy- és zenedíjból 50 %, a főidényben a szoba és fürdő árából 10 %, a gyógy- és zenedíjból 50 %. 14. *A Mattoni*-féle Erzsébet sósfürdőben 10 drb I. oszt. fürdőjegy 16. korona helyett 12 korona, 10 drb II. oszt. fürdőjegy 14 korona helyett 10 korona. 15. *Daruváron* (Slavoniában) két tanítónő tagnak a főidényben is a lakás és fürdő árából 50 % engedmény. 16. *Kőszegen* a Dr. Dreinker vízgyógyintézetben egy tag részére májustól októberig ingyen lakás, fürdő és orvosi gyógykezelés. Több tagnak, ha az intézetben lakik 15 %, ha csak bejáró beteg 10 % engedmény. 17. *Szovátán* az összes havi fürdő árakból 50 % engedmény. 18. *Feketehegyen* az egyesület tagjainak május 15-től junius 30-ig és augusztus 25-től szeptember végéig a lakás árából 75 %, a gyógydíjból 50 % engedmény. Továbbá két tagnak julius 1-től augusztus 25-ig a gyógy- és zenedíjból 50 % az orvosi díjból 25 % engedmény. 19. *Rajecz*-fürdőben az egyesület tagjainak lakás árából az elő- és utóidényben 50 %, a főidényben 25 %, a tükörfürdők árából az egész idényben 50 %, az étkezés árából az egész idényben 10 % kedvezmény. 20. *Lipik*-fürdőben, (Slavoniában) a fürdődíjból 50 %, a gyógy- és zenedíjból 30 % engedmény az egész idényben. 21. *Bártfán* fürdődíjak, gyógydíjak és az étkezés árából az egész idényben 30 v. 50 % kedvezmény. 22. *Gyertyánligeten* az egész idényben az egyesület két tagjának a lakás, fürdő (ideértve a hidegviz-intézeti dijakat is), gyógy- és zenedíjból 50 % engedmény.

A bélyegtelen kérvényeket a Mária Dorothea-Egyesület elnökségéhez címezve Budapestre, VIII., Orczy-út 6. sz. alá kérjük mielőbb beküldeni. Itt említjük meg, hogy a tanitónőtagok, ha egyenesen a tulajdonoshoz, Végess Sándorné úrnőhöz fordulnak, jelentékeny kedvezményben részesülnek. *Kolop-fürdőn* is. (Csúzos bántalmak, gyomorbaj, stb.) Szolnokm. u. p. Tisza-Süly.

*

Fürdőkedvezmény a Therapiában. Mint nagyfontosságú tényt emeljük ki, hogy ez évben Cirkvenicán is, Fiume mellett, nyert a M. D. E. fürdőkedvezményt május, junius, julius és augusztus hónapokra; még pedig ingyen szobát egy-egy tag számára a nagy kényelemmel berendezett *Therapia gyógyintézetben*. Ezen kedvezmény által lehetővé válik, hogy az egyesület tanítónőtagjai, kik a légzőszervek bántalmaiban, vagy ideges kimerültségben szenvednek, a tengeri fürdő áldását is élvezhessék. A kedvezmény elnyeréséért (julius és augusztus hónapokra, mivel május és junius már egy beteg fővárosi tanítónőnek adományoztatott), mint a többieknél, itt is a M. D. E.-hez kell folyamodni. Olvasóink tájékoztatására megemlítjük, hogy a

Therapia gyógyintézet és szálloda a József főherceg tulajdona s abban 120 pompás kényelemmel berendezett szoba áll mérsékelt áron a közönség rendelkezésére. Van itt pompás társalgó, olvasó, játékterem, tennisz, tornacsarnok. A gyógyintézet egész éven át nyitva van s mint vízgyógyintézet, klimatikus gyógyhely és páratlan homokos tengeri fürdő méltán vált rövid időn messze földön híressé. A tengernek nagy sótartalma miatt, mely Cirkvenicán a 4 %-ot is meghaladja, gyenge gyermekek és nők kitünő gyógyeredményeket érnek el e helyen. Midőn a Therapia igazgatójának dr. Coltelli úrnak a kedvezmény nyujtásáért e helyen is köszönetet mondunk, ajánljuk e kitünő gyógyintézetet szíves olvasóink figyelmébe.

*

«Zirzen Janka» síremlékére 1905 május 1-ig adakoztak:

Arányi Lipótné 2 K, Fráter Eszter 5 K, a budapesti VI., Erdőtelki ellemi fiú iskola 4 K 20 f, Korbuly Auguszta 4 K, Sauermann Julia 5 K, Gerenday Béláné Szöllössy Alice 20 K, Berger Manóné Friss Etel 10 K, Martinovits Gézáné 5 K, Geréby Jánosné 5 K, Tóth Emi 5 K, Király Emma 20 K, Koppé Etelka 2 K, Lantos Izsóné 2 K, Kirnbauer Ottóné 5 K, Papp Lajosné 2 K, Katkics Gyuláné 2 K, Mayerffy Györgyné 5 K, Németh Zoltánné 10 K, Ecker Auguszta 10 K, dr. Múthné Róna Dalma 10 K, Aubin Károlyné 10 K, Krikkayné Barbaró Emma 4 K, Menner János 1 K, Klein 1 K, Vass Flóra 1 K, Nemecskayné 1 K, Belle Ferenc 1 K, Raffnerné 1 K, Erőssyné 1 K, dr. Varga Gabi 1 K, Iglói ág hitv. ev. polg. leányiskola tantestülete 5 K, budapesti Váci-úti ellemi iskola tantestülete 6 K, dr. Missner Ignác 5 K, Mogán Róza 1 K, Kovácsné Nagy Lujza 5 K, Bajóné Benő Bozsena 2 K, Papné Szentkereszty Jolán 1 K, Halászné Eisler Teréz 2 K, Özv. Pápé Dénesné 1 K, Binder Laura 20 K, Ludvig Fáni 2 K, Láng Erzsébet 2 K, Urbanetz Ilona 4 K, nagyváradi községi polgári leányiskola 10 K, fiumei áll. polg. leányiskola 21 K, Rauscher Lajosné 20 K, Nekám Lajosné 10 K, Gyulányi Margit 1 K, Bányai Gabriella 1 K, Streitné Kézler Ilona 2 koronát.

A múltkori kimutatás összege 1698 K 22 f, összesen 1974 K 42 fillér.

IRODALOM.

Berzeviczy Albert. BESZÉDEK ÉS TANULMANYOK. Budapest. Singer és Wolfner kiadása. 2 kötet. Ára 10 korona.

Aggódva fogtam a közel 1000 lapra terjedő két, vaskos kötet olvasásához. A kiváló állású szerző érdekelt, de le fog-e kötni a jórészt politikai tartalmú munka s lesz-e erőm, türelmem keresztül törni magamat a betűtömegen? Pedig megigértem a szerkesztőnek, hogy elolvasom és ismertetést is irok a könyvről; meg fogok-e felelhetni a magamra vállalt nagy feladatnak? Eszembe jutott a szerkesztő biztatása s ebből erőt merítve, fohászkodva fogtam az olvasáshoz. Előbb meg is pirongattam magamat, hogy íme mennyire magával ragadt engem is korunk betegsége, mennyire fázom a komolyabb, kevés érdekeset, izgatót igérő olvasmánytól. És olvasni kezdtem a *parlamenti beszédeket,* melyekből az első kötetben 15 darabot találtam. S amint tovább és tovább haladtam az egyes beszédeken, élvezetem és csodálatom nőttön-nőtt. Úgy találtam, hogy az a politika nem is olyan unalmas dolog, s ha az ember olyan művészi vezető segítségével ismerkedik meg a parlamenti küzdelmekkel, mint a könyv írója, akkor mód felett tanulságos és érdekes. És nemcsak a közoktatás és nemzeti kultúra érdekében tartott beszédek kötötték le érdeklődésemet, mint aminők a középiskolai törvényjavaslatra, a kisdedóvásra és egyetemekre s népnevelésre vonatkozó beszédek, hanem mohón olvastam a boszniai mozgalmakra, egyházpolitikai javaslatra s a politikai helyzet megvilágítására vonatkozólag elmondottakat is, melyek megértését rám nézve nagyon megkönnyítették a beszédek elejére alkalmazott összefoglaló tájékoztató cikkecskék is. Ott éreztem magam a műhelyben, ahol a történetet csinálják, s ez a történet, melynek egyes részleteit ismertem, átéltem, most izgalmasan érdekelt, világossá, átlátszóvá lett előttem s amint abban a művészi, logikus formában a tények előttem állottak, mindig arra a következtetésre, meggyőződésre kényszerültem jutni, amelyet a nagynevű szerző levezetett. Mameluk lettem néhány óra alatt, s amellett a felvetett kérdésekben oly tájékozottságra tettem szert, hogy fel mertem volna venni a vitatkozást bárkivel; s tudtam, ha most, mint tekintélyre, a szerzőre hivatkozom, annak oka többé nem a neve iránti köteles tisztelet lesz, hanem a szellemi ereje előtt való önkéntes és tiszteletteljes

meghódolás. Ezután az előkészítés után a kötet második része a *gyüléseken és ünnepélyeken elmondott beszédek*, már előre is vonzottak. Vonzottak tárgyaiknál fogva, hiszen a «Nemzeti kultúrpolitikánk», «Széchenyi elvei a nemzeti művelődésre nézve», «A testi nevelés kérdése», «Társadalmi munkásság és nemzeti közművelődés», «Egységes nemzeti közoktatás» s mindaz, amiről e 12 beszéd szól, mindnyájunkra egyaránt fontos, egyéni és nemzeti életünkbe vágó kérdések. De amint e beszédeket olvassuk, mintha magasabb nézőpontra jutva, messzebb látnánk és tisztábban kivehetnők az egymás ellenében álló gondolategységek arányait. És mintha beletekinthetnénk az író lelkébe is: látjuk, mint lelkesedik a nemzeti kultúra fejlődésének ideáljáért és lelkesedése magával ragad; látjuk, mint válik az egységes, harmonikus lelki élet egy gazdag munkásságú életpálya kormányzójává. S míg megszeretjük az írót, ki eszményei iránt hódolatra késztet, megértjük és megbecsüljük a politikust, ki ez eszmények szolgálatában tántoríthatatlanul küzd és — bízva-bizik.

És most már nemcsak lelkesedéssel haladtam tovább a második kötetben, hanem örömmel lapoztam fel az első kötet vonzó helyeit, s gonddal hasonlítottam össze a következőkkel. És láttam az írót fejlődni, egyetemesebb felfogásra jutni, mindig több és több oldalú tanulmányról bizonyságot tenni és az életet irányító nagy eszmékhez mégis folyton hű maradni. Láttam a politikust a költők szeretetébe, műveik értelmezésébe elmerülni (a második kötet költők, írók, politikusok fölött tartott *emlékbeszédeivel* kezdődik); láttam, hogy a poéta mint deríti fel, mint aranyozza be a politika sötét szemhatárát és élveztem a szeretetnek azt a jól eső melegét, mellyel az író a halhatatlanok szellemének (Eötvös, Petőfi, Munkácsy, Vörösmarty, Tompa, Jókai stb.) áldozik. Csoda-e ezek után, ha most már a *kisebb alkalmi beszédek* s a könyv utolsó V. részét tevő *tanulmányok, értekezések* is érdekeltek. Tanulságuk oly művészi formában lopódzott lelkembe s oly nemes élvezetet okozott, hogy önkénytelen köszönettel gondoltam a kiadókra, kik egy tartalmas író különféle tárgyakra vonatkozó, termékenyítő gondolatait könyvalakban egybegyüjtve s így megörökítve, mindenki által hozzáférhetővé tették, s az író által munkás élete folyamán hangoztatott igazságokat hatásukban megsokszorozták. Olyan volt nekem, mintha a különféle tárgyakról irott dolgozatok együtt egységes művet alkotnának, s ez egységet meg is találtam az író egyéniségében, mely a kérdések egységes felfogásában minden dolgozatból felénk sugárzik. És hálát éreztem az író iránt, ki a politika, kultúra kérdéseiben elkalauzolt, s a nemzet jobb jövőjébe vetett hitemben megerősített. Mintha Széchenyi szelleme szólna hozzánk e művön keresztül: *Magyarország lesz! De jövőjének kialakításában mindnyájunknak részt kell venni. Még a nőknek is!* És hogy ennek a gondolatnak oly meggyőző módon kifejezést adott,* ezt a kultúrpolitikusnak az asszonyok nevében köszönöm, s ezen felemelő érzéssel ajánlom Berzeviczy könyvét tanítónőtársaim figyelmébe.

S. I.

* II. kötet. 159—161. l.

Weszely Ödön. NÉPISKOLAI NEVELÉSTAN, TANÍTÁSTAN ÉS MÓDSZERTAN. Tanító- és tanítónőképzőintézetek számára. Budapest. 1905. Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) cs. és kir. udv. könyvkereskedés kiadása.

Mult évi októberi füzetünkben jeleztük, hogy *Weszely Ödön* «Nevelés- és tanítástanának» első része megjelent, igértük olvasóinknak, hogy a kiváló pedagogiai író művére, ha az teljessé lesz, visszatérünk. Örömmel teszünk ez igéretünknek eleget, midőn a most megjelent II. füzettel, a *Tanítástannal* az egész mű előttünk áll. És örömmel teszünk eleget ez igéretünknek, annál inkább, mert átolvasva Weszely *Nevelés- és tanítástanát*, arról győződtünk meg, hogy az a hozzá fűzött várakozásunknak teljesen megfelel. A tanító- és tanítóképzőintézetek II. osztálya számára készült mű írója annyira tudatos, célját tekintve, annyira ismeri a növendékek felfogási képességét és szellemi munkaerejét, és annyira tisztában van azzal, hogy mire van igazán szüksége a leendő tanítónak, hogy a legpontosabban ki tudta szabni a mű terjedelmét és tartalmát. És ez ma, a terjengősségtől duzzadó könyvek korában már magában is nagy érdem. A könyv első része, a *neveléstan* csupán 55 lapra terjed, s a *tanítástannal* és *módszertannal* együtt tesz csak 172 oldalt. Ebben benne van azonban a tanterv és néhány órarend-minta, amelyek leszámításával a megtanulásra szánt anyag még kevesebb. Nagy érdem ez akkor, ha azt látjuk, hogy e kevés lapra terjedő könyvecske a legpontosabban felkarolja a megfelelő fokozaton szükséges ismereteket. Csak az anyagon való teljes uralkodás mellett lehet az irónak a fölösleges elmélkedéseket ily mértékben kikerülni és a leggyakorlatibb módon tanítani meg a tanítót a tanítás és nevelés művészetére. Szabatos mondatokban logikus egymásutánban találja itt a tanuló a szükséges ismereteket, melyek világos formájuknál fogva is könnyen megragadják emlékezetét. És gyönyörűséggel fog e könyv nyomán haladni a tanár is, mert ez felvilágosító magyarázatainak sehol elébe nem vág, de összegezi a növendék számára azt, amit a tanár magyarázatai alapján megtartania kell. Éveken át tanítok neveléstant és módszertant és tanulmányozom az idevágó irodalmat, de olyan könyvre, mely a tanárt és növendéket munkájában ilyen hathatósan segítette volna, még a külföldi irodalomban is keveset találtam. Erről különben a pedagogia tanárai csakhamar meg fognak győződni s igazat adnak a szerzőnek, mikor könyvét a tapasztalat szülöttjének vallja. Nem is kell az eddigiekhez ajánlásul semmit tennem, csak utalni akarok rá, hogy ez a gyakorlati mű a legujabb elméletek alapján készült s bár újítási vágyból eredő szokatlan műszavaktól nem hemzseg, minden tekintetben a modern felfogás érzik ki belőle. — Sajnálattal nélkülöztem a II. füzet tartalommutatóját, de ez a hiány könnyen pótolható s a könyv használhatóságából semmit sem von le. *S. I.*